

UiO : **Det juridiske fakultet**

Retten til erstatning etter forskrift om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner

Særlig om de ulike beviskrav etter forskriften del I og forskriften del II.

Kandidatnummer: 599

Leveringsfrist: 25. november 2014

Antall ord: 17501

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING	1
1.1	Tema og problemstilling	1
1.2	Avgrensning og den videre fremstilling.....	1
1.3	Kildebruk og metode.....	2
2	GENERELT OM DEN SÆRSKILTE KOMPENSASJONSORDNING	4
2.1	Innledning.....	4
2.2	Bakgrunn	5
2.2.1	Oppsummering.....	7
2.3	Kompensasjonsordningens formål	7
2.4	Virkeområde.....	8
2.5	Kompensasjonsordningens oppbygning.....	8
2.6	Behandling av krav etter kompensasjonsforskriften	9
2.7	Forholdet mellom forskrift om billighetserstatning, kompensasjonsforskriften og forsvarspersonelloven §12b	10
3	DE ALMINNELIGE VILKÅRENE FOR ERSTATNING OG VILKÅRENE ETTER KOMPENSASJONSFORSKRIFTEN	12
3.1	De alminnelige vilkårene for erstatning	12
3.2	Vilkårene for kompensasjon etter kompensasjonsforskriften	14
3.2.1	Innledning	14
3.2.2	”Varig psykisk belastningsskade”.....	15
3.2.3	”Varig ervervsmessig uførhet”.....	17
3.2.4	Krav til årsakssammenheng	20
3.2.4.1	Skadelidte ville uansett utviklet den psykiske lidelsen	23
3.2.4.2	Skadelidte ville uansett blitt ufør.....	23
3.2.5	Sårbarhet hos skadelidte – betydningen for årsaksspørsmålet.....	25
3.2.6	Krav om spesialisterklæring	26
3.2.7	Kort om utmåling av kompensasjonen etter kompensasjonsforskriften § 4 og § 4b	29
4	SPØRSMÅL OM BEVIS FOR ÅRSAKSSAMMENHENG. SÆRLIG OM DE ULIKE BEVISKRAV ETTER FORSKRIFTENS DEL I OG FORSKRIFTENS DEL II.	30
4.1	Bevisbyrden for årsakssammenheng.....	30
4.1.1	Hovedregelen om bevisbyrde.....	30

4.1.2	Omvendt bevisbyrde	31
4.2	Bevisbedømmelsen.....	32
4.3	Beviskrav etter alminnelig erstatningsrett.....	35
4.3.1	Begrepet ”beviskrav”	35
4.3.2	Alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt.....	35
4.4	Beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I	36
4.4.1	Innledning	36
4.4.2	Lempeligere krav <i>til</i> bevis.....	38
4.4.3	Lempeligere krav <i>om</i> bevis	40
4.4.4	Forsvarsdepartementets presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014	42
4.4.5	Hvilket beviskrav gjelder etter forskriften del I– konklusjon de lege lata.....	43
4.4.6	Det lempeligere beviskravets betydning for spørsmålet om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet	45
4.5	Beviskrav etter forskriften del II	46
4.5.1	Innledning	46
4.5.2	Krav om sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng	47
4.5.3	Bevisbedømmelse etter forskriften del II.....	47
4.5.4	Betydningen av at et krav etter kompensasjonsforskriften del II, tidligere har blitt innvilget etter kompensasjonsforskriften del I.....	49
4.6	Kort oppsummering av de ulike beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I og kompensasjonsforskriften del II.....	50
5	AVSLUTTENDE VURDERINGER.....	51
6	KILDER.....	52

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Fra 1947 og frem til i dag har rundt 120 000 norske menn og kvinner deltatt i internasjonale operasjoner.¹ Som eksempel på en internasjonal operasjon, kan nevnes FN-operasjonene i Libanon fra 1978 til 1998. Ansatte i Forsvaret som tjenestegjør i internasjonale operasjoner, utfører sitt arbeid utenfor Norge på vegne av den norske stat. De ansatte kan komme opp i faretruende situasjoner hvor de kan bli skadet eller miste sitt eget liv. De kan komme til å måtte påføre andre mennesker skader eller måtte ta andes liv. Deltakelse i en internasjonal operasjon kan i tillegg til et stort fysisk skadepotensial, påføre de ansatte psykiske skader som følge av påkjenninger de blir utsatt for under tjenesten.² Med det store skadepotensial som internasjonale operasjoner innebærer, er det viktig at det foreligger erstatningsordninger for de som påføres skader i disse operasjonene.

Oppgavens tema er retten til erstatning etter forskrift om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner (kompensasjonsforskriften).³ Denne forskriften skal gi erstatning til militært personell som har fått en psykisk belastningsskade etter å ha deltatt i en internasjonal operasjon. Det sentrale i fremstillingen er vilkårene for økonomisk kompensasjon etter ordningen, samt de ulike beviskrav som gjelder etter forskriften del I og forskriften del II.⁴

Kompensasjonsforskriften ble fastsatt av Forsvarsdepartementet 22. desember 2009 med hjemmel i Stortingets årlige budsjettvedtak.⁵

1.2 Avgrensning og den videre fremstilling

Oppgaven avgrenses mot retten til erstatning etter forskrift om billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. Denne forskriften vil imidlertid bli nevnt flere steder i oppgaven. Oppgaven avgrenses videre mot Statens pensjonskasses behandling av krav etter kompensasjonsforskriften.

Kapittel 2 redegjør generelt for en den særskilte kompensasjonsordningen, og det vil først gis en innføring i bakgrunnen for ordningen. Innledningsvis til kapittel 3 vil de alminnelige vilkå-

¹ St.meld. 34 (2008-2009) s. 9

² Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 8

³ Heretter benevnt kompensasjonsforskriften

⁴ Erstatningen etter kompensasjonsforskriften er en standardisert kompensasjon. Se oppgavens punkt 3.2.7. Heretter blir dette benevnt som kompensasjon.

⁵ Prop. 1 S (2009-2010) s. 19

rene for erstatning kort bli oppsummert. Videre omhandler kapittel 3 vilkårene for kompensasjon etter forskriften. Kapittel 4 tar for seg spørsmål om bevis, og da særlig om de ulike beviskrav etter forskriften del I og forskriften del II.

1.3 Kildebruk og metode

Den alminnelige rettskildelære anvendes på erstatningsrettens område, og ligger i utgangspunktet til grunn for oppgaven. Det imidlertid viktig å knytte noen bemerkninger til kildene som ligger til grunn for oppgaven.

Forskrift om særskilt kompensasjonsordning er som nevnt hjemlet i Stortingets årlige budsjettvedtak, jf. Prop. 1 S (2009-2010). Som følge av at forskriften ikke er hjemlet i lov, vil kompensasjonsforskriften være den primære rettskilden.

Det foreligger svært lite rettspraksis om den særskilte kompensasjonsordning. Det foreligger ingen dommer fra Høyesterett eller lagmannsrett per dags dato. Det foreligger én rettskraftig tingrettsdom.

Det foreligger en omfattende forvaltningspraksis fra en særskilt klagenemnd oppnevnt av Forsvarsdepartementet.⁶ Fordi det foreligger en omfattende praksis fra klagenemnda og svært lite rettspraksis, vil klagenemndas praktisering av kompensasjonsforskriften ha betydelig vekt. Vedtakene som er fattet av klagenemnda trekkes inn gjennom hele oppgaven.

Formålsbetraktninger vil kunne få relevans ved fortolkningen av kompensasjonsforskriften.

I forarbeidene til endring av forsvarspersonelloven, Ot.prp. nr. 67 (2008-2009), behandles kompensasjonsforskriften i kapittel 8. Nevnte forarbeider vil av denne grunn være relevant ved fortolkningen av forskriften. Bakgrunnen for at kompensasjonsforskriften behandles i Ot.prp. nr. 67 (2008-2009), vil bli redegjort for i kapittel 2.2.

Forsvarsdepartementet har avgitt to tolkningsnotat vedrørende kompensasjonsforskriften, henholdsvis tolkningsnotat av 22. november 2010 og 7. november 2014. Begge tolkningsnotatene må anses som etterarbeider til forskriften og har rettskildemessig betydning. Både klagenemnda og Bergen tingrett har vist til tolkningsnotatet av 22. november 2010. Begge tolkningsnotatene vil bli vektlagt i denne oppgaven.

⁶ Forskrift om klagenemnda for krav om kompensasjon og billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. Heretter forkortet forskrift om klagenemnda.

Høringsnotat har en svært begrenset rettskildemessig vekt. Det foreligger et høringsnotat av 30. mars 2012, vedrørende utvidelse av kompensasjonsforskriften. Høringsnotatet belyser utvidelsen av kompensasjonsforskriften, og kan ha noe begrenset vekt ved tolkningen av forskriften.

Juridisk teori tillegges normalt liten rettskildemessig vekt. Det foreligger svært lite juridisk teori om den særskilte kompensasjonsordningen. Det har blitt skrevet en kommentarutgave som vil bli trukket inn enkelte steder.

2 Generelt om den særskilte kompensasjonsordning

2.1 Innledning

Tjeneste i internasjonale operasjoner er særegen ved at trussel og spenningsnivå ofte kan være ved uten at personellet har mulighet til å trekke seg ut. Som nevnt kan de som deltar i tjenestene bli påført psykiske skader som følge av tjenesten. Slike psykiske skader kan blant annet være Posttraumatisk stressyndrom (Post Traumatic Stress Disorder).⁷ PTSD er en psykisk lidelse som kan ramme personer som har vært utsatt for én eller flere traumatiske hendelser, blant annet hendelser som grov vold eller krigshandlinger. Vanlig symptom på denne lidelsen er at personen gjenopplever de traumatiske hendelsene i etterkant.⁸

Andre eksempler på psykiske skader etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner er psykiske belastningsskader, også kalt psykiske senskader. Psykiske belastningsskader kan oppstå som følge av langvarige psykiske påkjenninger, for eksempel at personen over en lengre tid har opplevd å leve med frykt for sitt eget liv. Man kan således få en psykisk belastningsskade uten å ha vært utsatt for én eller flere traumatiske enkelthendelser.⁹ Det typiske for psykiske belastningsskader etter tjenestegjøring i internasjonale operasjoner, er at skadelidte ofte klarer å leve et tilnærmet normalt liv mange år etter tjenesten før plagene blir for omfattende og skadelidte til slutt faller ut av arbeidslivet.

Det er viktig å trekke frem at det kan forekomme en viss underrapportering med hensyn til skader oppstått som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. Dette kan ha en sammenheng med at rapportering av skader kan få en negativ innvirkning på muligheten for senere tjenestegjøring, fordi det stilles strenge helsekrav til de som skal sendes ut i internasjonale operasjoner.¹⁰

Begrepet veteran brukes om ”personell som på vegne av den norske stat har deltatt i en militær operasjon.”¹¹

⁷ Post Traumatisk Stress Disorder, heretter forkortet PTSD.

⁸ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 14

⁹ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 17

¹⁰ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 13

¹¹ St.meld. 34 (2008-2009) s. 10

2.2 Bakgrunn

Da lov om yrkesskadeforsikring av 16. juni 1989 nr. 65 (yrkesskadeforsikringsloven) trådte i kraft 1. januar 1990, ble militært personell inkludert i det alminnelige erstatningsrettslige vernet for yrkesskader. Erstatning etter yrkesskadeforsikringsloven § 11 tilkjennes arbeidstakere som har blitt påført en ”yrkesskade” forårsaket av en ”arbeidsulykke”, eller som har fått en skade eller sykdom som etter folketrygdloven likestilles med ”yrkesskade”. Psykiske belastningsskader vil normalt falle utenfor det som regnes som ”arbeidsulykke” og ”yrkesskade” etter yrkesskadeforsikringsloven § 11, fordi psykiske belastningsskader som nevnt ofte vil komme av belastninger og påvirkning over tid. I motsetning til diagnosen PTSD, er det ved psykiske belastningsskader ofte ikke en enkelthendelse som skadeutløsende årsak. Dette medførte at de som hadde pådratt seg en psykisk belastningsskade falt utenfor yrkesskadeforsikringslovens erstatningsvern.¹²

Militært og sivilt personell med skader som falt utenfor yrkesskadeforsikringsloven, kunne fremme krav mot staten på grunnlag av det ulovfestede objektive ansvar.¹³ Grunnvilkårene etter det ulovfestede objektive ansvar er utviklet gjennom rettspraksis, og tilsier at det må foreligge en stadig, typisk og ekstraordinær risiko for utvikling av skaden. Fra slutten av 90-tallet og begynnelsen av 2000-tallet fikk Forsvarsdepartementet et økende antall erstatningskrav for psykiske belastningsskader på grunnlag av ulovfestet objektivt ansvar, fra personell som tidligere hadde deltatt i internasjonale operasjoner.¹⁴ Den særegne tjenesten personell som deltar i internasjonale operasjoner utfører, gjør at det bare i unntakstilfeller vil foreligge en ekstraordinær risiko for utvikling av skade. Vurderingen av i hvilken grad skadelidte hadde vært utsatt for en ekstraordinær risiko under tjenestegjøring i internasjonale operasjoner, ble ansett å være en særlig ressurskrevende og vanskelig skjønsmessig vurdering. Det ulovfestede objektive ansvarsgrunnlaget var ikke egnet til å skape forutberegnelighet for skadelidte, og prosessen kunne videre skape konflikter mellom personell som søkte erstatning og staten.¹⁵

For å styrke det erstatningsrettslige vernet ved psykiske belastningsskader etter internasjonale operasjoner, ble det i 2005 innført en forskrift om erstatning for psykiske belastningsskader som følge av tjenestegjøring i internasjonale operasjoner. Maksimal erstatning etter denne forskriften er 6 ganger folketrygdens grunnbeløp.¹⁶ Mange av dem som tilfredsstilte kravene til denne erstatningen, hevdet å ha et høyere økonomisk tap enn de fikk erstattet etter forskrif-

¹² Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 27

¹³ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 13

¹⁴ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 13

¹⁵ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 28

¹⁶ Folketrygdens grunnbeløp, heretter forkortet G

ten.¹⁷ Forskriften er i dag hjemlet i lov om forsvarspersonell av 2. juni nr. 59 (forsvarspersonelloven) § 12c, og benevnes forskrift om billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner.¹⁸

Fra 2005 ble både militært og visse grupper sivilt personell underlagt en generell beordringsplikt. Med beordringsplikt menes at personell i stor grad kan pålegges å dra ut i tjeneste i internasjonale operasjoner. I 2006 opprettet Forsvarsdepartementet to arbeidsgrupper som skulle kartlegge gjeldende regelverk og vurdere behovet for å styrke vernet til veteraner etter internasjonale operasjoner.

Forskrift om billighetserstatning ble ansett å ikke gi et tilstrekkelig erstatningsrettslig vern for personell med psykiske belastningsskader. Bakgrunnen var som nevnt at mange av de som mottok denne erstatningen, hevdet å ha blitt påført et høyere økonomisk tap enn billighetserstatningen dekket.¹⁹ Det ble videre ansett som uheldig at retten til erstatning ved personskafe for personell som deltar i internasjonale operasjoner var avhengig av vilkårene i yrkesskadeforsikringsloven § 11. De særegne forholdene rundt denne gruppens tjeneste kunne resultere i at terskelen for at noe ble ansett som avvik fra normalt arbeid, og dermed falle inn under begrepet ”arbeidsulykke”, ble høyere for denne gruppen. Departementet mente derfor at de som hadde deltatt i internasjonale operasjoner hadde et udekket erstatningsbehov som følge av deres særegne tjeneste, og at staten i større grad burde ta ansvar for skader som oppsto etter deltagelse i internasjonale operasjoner.²⁰ Det faktum at denne personellgruppen er underlagt beordringsplikt talte også for at det var behov for å styrke deres rettigheter.²¹

Som følge av dette foreslo Forsvarsdepartementet å innføre et lovfestet objektivt erstatningsansvar for staten, for skade eller sykdom som militært eller sivilt personell har pådratt seg som følge av deltakelse i en internasjonal operasjon.²² Bestemmelsen ble inntatt i forsvarspersonelloven §12 b og trådte i kraft 1. januar 2010.

Det ble samtidig vurdert om forsvarspersonelloven § 12b skulle gis tilbakevirkende kraft for psykiske belastningsskader, slik at eldre erstatningskrav som ikke hadde blitt dekket under yrkesskadeforsikringsloven eller etter det ulovfestede objektivt ansvar, ville falle inn under bestemmelsens virkeområde. Dette dreide seg særlig om krav fra personell som hadde deltatt i

¹⁷ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 29

¹⁸ Heretter kalt forskrift om billighetserstatning

¹⁹ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 17

²⁰ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 31

²¹ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 12

²² Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 8

FN-tjeneste i Libanon i perioden 1978 til 1998.²³ Imidlertid ble det foreslåtte objektive ansvaret i forsvarspersonelloven § 12 b ansett for å være mindre egnet for de eldre erstatningssakene, noe som kunne lede til vanskelige erstatningsoppgjør og rettslige konflikter.²⁴ På bakgrunn av dette vedtok man den særskilte kompensasjonsforskriften.²⁵ Kompensasjonsforskriften ble fastsatt med hjemmel i Stortingets årlige budsjettvedtak.²⁶ Forholdet mellom kompensasjonsforskriften, forskrift om billighetserstatning og forsvarspersonelloven § 12b blir det redegjort for i oppgavens punkt 2.7.

2.2.1 Oppsummering

Ved innføringen av den særskilte kompensasjonsforskriften og forsvarspersonelloven § 12b anerkjente man risikoen som personell som tjenestegjør i internasjonale operasjoner utsettes for og det særskilte sykdomsbilde som kan ramme dem som utsettes for langvarige belastninger. Det var en anerkjennelse av at tjeneste i internasjonale operasjoner kan medføre psykiske belastningsskader og andre psykiske skader og sykdommer. Dette gjelder både om skaden eller sykdommen oppstår som følge av en eller flere traumatiske enkelthendelser som er det typiske ved diagnosen PTSD, eller om skaden eller sykdommen oppstår som følge av vedvarende belastninger over tid og medfører en psykisk belastningsskade.

2.3 Kompensasjonsordningens formål

Det fremgår av kompensasjonsforskriften § 1 at formålet er å gi økonomisk kompensasjon til personell som har blitt påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenestegjøring i internasjonal operasjon. Målet var at økonomisk kompensasjon etter ordningen skulle dekke det økonomiske tap den gjennomsnittlige skadelidte har pådratt seg som følge av den psykiske belastningsskaden.²⁷ Det skal således ikke ytes full erstatning for tapt inntekt basert på individuell utmåling etter alminnelige erstatningsregler, eller etter standardsatsene i yrkesskadeforsikringsloven. Dette kan innebære en- over og underkompensasjon avhengig av den enkelte sak.

²³ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 48

²⁴ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 42

²⁵ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 43

²⁶ Prop. 1 S (2009-2010) s. 19

²⁷ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 48

2.4 Virkeområde

Kompensasjonsforskriften gjelder for militært personell som ”har tjenestegjort i en internasjonal operasjon i perioden 1. januar 1978 og frem til og med 31. desember 2009”. Med ”militært personell” menes befall, vervede mannskaper og vernepliktige.²⁸ Med internasjonal operasjon menes ”enhver operasjon i utlandet som krever bruk av militære styrker, og som er godkjent av norske myndigheter.”²⁹ Forsvarspersonelloven § 3 har tilsvarende definisjon, og det fremgår av forarbeidene til forsvarepersonelloven § 12b at operasjoner med ulik grad av intensitet omfattes av definisjonen. ”Internasjonale operasjoner” er en innholdsmessig videreføring av det tidligere brukte begrepet internasjonale fredsoperasjoner.³⁰

Bakgrunnen for tidsbegrensningen er at de eldre erstatningssakene man ønsket å få løst ved å opprette kompensasjonsforskriften, som nevnt i hovedsak referer seg til de norske FN-styrkene som tjenestegjorde i Libanon mellom 1978 og frem til 1998.³¹ Kompensasjonsforskriften ble gitt anvendelsesområde i tid frem til ikrafttredelsen av det lovfestede objektive ansvaret i forsvarepersonelloven § 12 b. Det er imidlertid ikke noe krav etter kompensasjonsforskriften at selve at skaden er konstatert før 31. desember 2009. Det avgjørende er tidspunktet for operasjonen.

Det fremgår av kompensasjonsforskriften § 11 at krav etter forskriften tidligst foreldes tre år etter forskriften trådte i kraft, det vil si 1. januar 2013. Imidlertid gjelder lov av 18. mai 1979 nr. 18 om foreldelse av fordringer (foreldelsesloven) for kravet i sin helhet. Dette innebærer at dersom skadelidte er uvitende om skaden, vil foreldelse først inntre tre år etter at skadelidte fikk eller burde fått kunnskap om skaden.³²

2.5 Kompensasjonsordningens oppbygning

Da kompensasjonsforskriften ble innført i 2010, var maksimal kompensasjon 35 G ved 100 prosent varig ervervsmessig uførhet. I 2011 foreslo regjeringen at kompensasjonsordningen skulle utvides slik at maksimal kompensasjon etter forskriften skulle øke fra 35 G til 65 G ved 100 prosent varig ervervsmessig uførhet.³³ Dette ble senere vedtatt av Stortinget.³⁴ Denne endringen medførte at kompensasjonsforskriften i dag er bygd opp av tre deler. Del I regulerer

²⁸ Forsvarspersonelloven § 3

²⁹ Kompensasjonsforskriften § 2

³⁰ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 55

³¹ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 48

³² Foreldelsesloven § 9

³³ Prop.1 S (2011-2012) s. 25

³⁴ Innst.7 S (2011-2012) s. 96

formål, virkeområde og reglene for kompensasjon tilsvarende 35 G. De nye reglene om kompensasjon tilsvarende 65 G følger av del II i forskriften. Del III oppstiller felles regler for del I og del II.

2.6 Behandling av krav etter kompensasjonsforskriften

Krav etter kompensasjonsforskriften fremmes til Statens pensjonskasse som behandler kravene etter kompensasjonsforskriften § 9. Vedtakene som treffes av Statens pensjonskasse er enkeltvedtak etter lov av 10. februar 1976 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven), og nærmere regler om saksbehandlingen følger av forvaltningsloven. Klageinstans over vedtakene fattet av Statens pensjonskasse, er en særskilt klagenemnd utpekt av Forsvarsdepartementet.³⁵ Regler om klagenemndas kompetanse, sammensetning og saksbehandling forskrift om klagenemnda. Forvaltningslovens regler om enkeltvedtak gjelder også for klagenemndas behandling av krav etter kompensasjonsforskriften, med unntak av de særregler som oppstilles i forskrift om klagenemnda.³⁶ Klagenemnda er administrativ underlagt Forsvarsdepartementet, men er uavhengig hva gjelder behandlingen av enkeltsaker og kan ikke instrueres av departementet. Departementet kan heller ikke omgjøre vedtak truffet av klagenemnda.³⁷

Det fremgår av forskrift om klagenemnda § 9 at skadelidte har rett til personlig å møte for klagenemnda sammen med advokat eller annen fullmektig dersom det er ønskelig. Skadelidte får dekket rimelige og nødvendige utgifter til spesialisterklæring og juridisk bistand i anledning klagesaken etter forskriftens § 10.

Vedtak fattet av klagenemnda kan ikke påklages.³⁸ Dersom skadelidte vil få klagenemndas vedtak overprøvd, vil skadelidte kunne gå til søksmål for domstolene. Reglene om søksmålsadgang vil ikke bli behandlet i oppgaven.

Dersom en sak om etter kompensasjonsforskriften kommer opp for retten, så har retten full adgang til å overprøve klagenemndas vedtak. Bakgrunnen for dette er at klagenemndas vedtak er lovbundet, og retten kan prøve om vilkårene for kompensasjon er oppfylt, samt klagenemndas bevisbedømmelse i saken etter reglene om domstolskontroll med forvaltningsvedtak. Ved overprøving av klagenemndas vedtak i rettsapparatet, vil tidligere avgjørelser fra klage-

³⁵ Heretter kalt klagenemnda

³⁶ Forskrift om klagenemnda § 2

³⁷ Forskrift om klagenemnda § 4

³⁸ Forskrift om klagenemnda § 10

nemnda måtte få betydning i den konkrete saken, dersom det foreligger en fast og konsistens praksis.³⁹

2.7 Forholdet mellom forskrift om billighetserstatning, kompensasjonsforskriften og forsvarspersonelloven §12b

Forskrift om billighetserstatning, kompensasjonsforskriften og forsvarspersonelloven § 12b oppstiller tre ulike erstatningsordninger for personell som har pådratt seg en psykisk belastningsskade som følge av tjeneste i en internasjonal operasjon. Det vil i det følgende bli redegjort for forholdet mellom disse tre ordningene.

Etter forskrift om billighetserstatning § 3 innvilges erstatning dersom den psykiske belastningsskaden er pådratt ”som følge av” tjenestegjøringen, og har medført en ”varig medisinsk invaliditet tilsvarende 15 prosent eller mer”. Det må sannsynliggjøres at det er årsakssammenheng mellom skaden og tjenesten, men det stilles ikke strenge krav til dokumentasjon. Dette medfører at billighetserstatningen er den av de tre nevnte ordninger hvor det er lavest terskel for å bli tilkjent erstatning. Full erstatning etter ordningen er 6 ganger folketrygdens grunnbeløp og blir tilkjent fra 54 % varig medisinsk invaliditetsgrad.⁴⁰ Medisinsk invaliditetsgrad danner således grunnlaget for utmålingen av erstatningen. Forskrift om billighetserstatningen er ikke tidsbegrenset for en bestemt periode, og gjelder for alt personell som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner.⁴¹

Det følger av kompensasjonsforskriften § 3 at den psykiske belastningsskaden også etter denne ordningen må ha oppstått ”som følge av” tjenesten.⁴² Sammenlignet med forskrift om billighetserstatning, stilles det strengere krav til dokumentasjon av årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden.⁴³ Maksimal kompensasjon er 65 G, og avhenger av skadelidtes grad av ervervsmessig uførhet.⁴⁴ Denne ordningen er etter kompensasjonsforskriften § 2 tidsbegrenset til å gjelde tjenestegjøring i en internasjonal operasjon i perioden 1. januar 1978 og frem til og med 31. desember 2009. I tillegg er ordningen begrenset til kun å gjelde ”militært personell”.

Personell som har blitt påført en psykisk belastningsskade ”som følge av” tjeneste etter 1. januar 2010, må fremme krav etter det objektive erstatningsansvaret i forsvarspersonelloven § 12b. Det fremgår av forarbeidene at det er de alminnelige ulovfestede årsaksregler som her

³⁹ Se blant annet Rt. 2006 s. 1217 (avsnitt 38) og Rt. 2005 s. 1757 (avsnitt 45)

⁴⁰ Forskrift om billighetserstatning § 4

⁴¹ Forskrift om billighetserstatning § 2

⁴² For nærmere redegjørelse av vilkårene i kompensasjonsforskriften § 3, se oppgavens punkt 3.2.

⁴³ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 49

⁴⁴ Kompensasjonsforskriften § 4a

skal gjelde.⁴⁵ Det nevnes at bestemmelsen omfatter ”skade eller sykdom” og er dermed til forskjell fra forskrift om billighetserstatning og kompensasjonsforskriften, ikke begrenset til skader eller sykdom av psykisk art. Rent fysiske skader eller sykdommer vil også falle inn under bestemmelsen. Videre oppstiller forsvarspersonelloven § 12b til forskjell fra kompensasjonsforskriften ansvar for skade eller sykdom påført både sivilt og militært personell. Erstatningsnivået etter forsvarspersonelloven § 12b skal følge det som gjelder for personell som deltar i internasjonale operasjoner.⁴⁶

⁴⁵ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 40

⁴⁶ Forskrift om oppfølging og erstatning til personell som tjenestegjør eller har tjenestegjort i internasjonale operasjoner § 6.

3 De alminnelige vilkårene for erstatning og vilkårene etter kompensasjonsforskriften

Kompensasjonsforskriften oppstiller tre grunnvilkår for økonomisk kompensasjon. Disse vilkårene redegjøres for i oppgavens punkt **3.2**.

Vilkårene etter kompensasjonsforskriften skiller seg noe fra de alminnelige vilkårene for rett til erstatning. Av den grunn vil jeg nedenfor i punkt **3.1** kort oppsummere de alminnelige vilkårene for erstatning, for deretter å kunne belyse forskriftens vilkår i lys av de alminnelige vilkårene for erstatning i punkt **3.2**.

3.1 De alminnelige vilkårene for erstatning

Erstatningsretten oppstiller tre grunnleggende vilkår for erstatningsansvar. Det må foreligge et ansvarsgrunnlag for den skadevoldende handlingen, det må være lidt et økonomisk tap og det må være årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling og skaden.

Hovedformene for ansvarsgrunnlag etter norsk rett er ansvar på subjektivt grunnlag og ansvar på objektivt grunnlag. Subjektivt ansvarsgrunnlag foreligger der skaden har oppstått som følge av en forsettlig, uaktsom eller uforsvarlig handling eller unnlattelse. Dette ansvaret, også kalt culpaansvar eller skyldregelen, er det alminnelige ansvarsgrunnlaget i norsk rett.⁴⁷ Dette ansvaret kan følge av både ulovfestet og lovfestet rett. Lov om skadeserstatning av 13. juni 1969 nr. 26 (skadeserstatningsloven) § 1-1 er eksempel på lovfestet skyldansvar.

Objektivt ansvarsgrunnlag inntreder der skadevolder ikke kan bebreides for å ha handlet uaktsomt eller uforsvarlig, men hvor ansvar følger av lov eller av det ulovfestede objektive ansvar som har utviklet seg gjennom rettspraksis. I motsetning til ansvar etter culparegelen, er det under det objektive ansvarsgrunnlag ikke noe krav om skyld.⁴⁸ Lovfestet objektivt ansvar fremgår eksempelvis av forsvarspersonelloven § 12b.

Vilkåret om at skadelidte må ha lidt et økonomisk tap, tilsier at skaden må ha en økonomisk verdi og kunne måles i penger.⁴⁹ Ved tingsskadene vil det økonomiske tapet blant annet være gjenstandens verdireduksjon som følge av skaden, utgifter til anskaffelse av en ny gjenstand eller utgifter til reparasjon. Det økonomiske tapet ved personskade vil typisk være utgifter til

⁴⁷ Lødrup (2009) s. 51

⁴⁸ Lødrup (2009) s. 51

⁴⁹ Lødrup (2009) s. 447

medisiner og legebeseøk under sykdomsperioden. Videre vil skadelidte kunne bli påført et inntektstap dersom han i løpet av sykeperioden ikke kan stå i arbeid, og eventuelt tap i fremtidig erverv dersom det ikke vil være mulig for skadelidte som følge av skaden å komme tilbake til arbeidslivet.

Hovedregelen i norsk rett er at skadelidte skal få erstattet hele sitt økonomiske tap, så fremt vilkårene for erstatning foreligger. Dette gjelder uavhengig av om skaden er en tingsskade eller en personskade, og det skilles ikke mellom de ulike ansvarsgrunnlagene.⁵⁰ Dersom skadelidte har oppnådd noen økonomiske fordeler ved skaden, skal dette trekkes fra ved utmålingen.⁵¹ Det vil normalt ikke foreligge erstatningsansvar dersom skadelidte kun er påført et tap av ikke-økonomisk karakter. Imidlertid kan skadelidte ved personskade bli tilkjent erstatning for ikke-økonomisk tap gjennom reglene om oppreisning og ménerstatning.⁵² Det nevnes kort at skadelidte har en tapsbegrensningsplikt, som innebærer at skadelidte har en plikt til å begrense skadens omfang.⁵³

Vilkåret om at det må være årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling og skaden, innebærer at handlingen må være årsaken til skadens inntreden. Kravet til årsakssammenheng har utviklet seg gjennom rettspraksis, og kommer til uttrykk i en rekke dommer fra Høyesterett.⁵⁴ Kravet til årsakssammenheng tar utgangspunkt i hovedregelen om betingelseslæren, som sier at handlingen er årsak til skaden dersom skaden ikke ville inntruffet om handlingen tenkes bort. Handlingen er da en nødvendig og tilstrekkelig betingelse for skadens inntreden.⁵⁵ Hovedårsakslæren er en annen teori for å vurdere årsakssammenheng. Denne teorien tilsier at der hvor det foreligger flere nødvendige årsaker til en og samme skade, skal ansvaret for skaden knyttes til den hendelsen som er hovedårsaken til skaden. Hovedårsakslæren har begrenset betydning i norsk rett, og vil ikke bli behandlet nærmere.⁵⁶ Årsakskravets *faktiske side* er knyttet til spørsmål om hva som rent faktisk har skjedd. Den *rettslige side* av årsakskravet omhandler spørsmål om hvilke årsaker som leder til erstatningsansvar for skadevolder, der flere årsaker sammen har medført skaden.⁵⁷

⁵⁰ Lødrup (2009) s. 447

⁵¹ Rt. 1981 s. 138 (på side 145)

⁵² Skadeserstatningsloven §3-2 og §3-5.

⁵³ Blant annet Rt. 2003 s. 1358

⁵⁴ Blant annet Rt. 1992 s. 64 (på side 69)

⁵⁵ Rt. 1992 s. 64 (på side 69)

⁵⁶ Lødrup (2009) s. 340

⁵⁷ Lødrup (2009) s. 326

Den rettslige siden av årsakskravet innebærer at skadevolder ikke blir erstatningsansvarlig for alle skader hvor kravet til årsakssammenheng er oppfylt. Det kreves at årsakssammenheng er adekvat. Kravet til adekvans tilsier at skaden ikke må være en ”så upåregnelig, fjern eller avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den.”⁵⁸ Vurderingen av om skaden er påregnelig tas med utgangspunkt i den konkrete handlingen som medførte skaden. Det skal foretas en objektiv vurdering, slik at man vurderer ”hva en innsiktsfull og normalt forstandig person” burde forstått kunne blitt resultat av handlingen eller unnlatelsen.⁵⁹

3.2 Vilkårene for kompensasjon etter kompensasjonsforskriften

3.2.1 Innledning

Kompensasjonsforskriften del I, § 3 oppstiller grunnvilkårene for kompensasjon. Denne bestemmelsen lyder som følger: ”Personer som har pådratt seg en varig psykisk belastningsskade som følge av tjenestegjøring i internasjonal operasjon og som har medført varig ervervmessig uførhet, har krav på kompensasjon etter denne ordningen”.⁶⁰

Vilkårene for kompensasjon som oppstilles i denne bestemmelsen gjelder både for kompensasjon tilsvarende 35 G og for kompensasjon tilsvarende 65 G. For kompensasjon tilsvarende 65 G oppstiller forskriften del II, § 4a i tillegg særregler hva gjelder beviskrav og bevistema. Denne bestemmelsen lyder som følger: ”Personer som oppfyller vilkårene for kompensasjon etter § 4, og som i tillegg oppfyller de beviskrav og bevistema som gjelder etter det lovfestede objektive ansvaret i forsvarspersonelloven § 12b, har krav på kompensasjon etter del II av denne ordningen.”⁶¹

Det fremgår av Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012, vedrørende utvidelse av kompensasjonsforskriften til kompensasjon tilsvarende 65 G, at personer som tidligere har fått endelig avslag på krav om kompensasjon etter reglene for 35 G ikke vil kunne fremme et nytt krav om kompensasjon tilsvarende 65 G.⁶²

Jeg vil nedenfor først behandle grunnvilkårene etter kompensasjonsforskriftens § 3. Beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I behandles i punkt **4.4**. Særreglene hva gjelder beviskrav og bevistema etter kompensasjonsforskriften del II, behandles i punkt **4.5**.

⁵⁸ Rt. 2007 s. 172 (avsnitt 66) Det redegjøres nærmere for dommen i oppgavens punkt 3.1.4

⁵⁹ Lødrup (2009) s. 374

⁶⁰ Kompensasjonsforskriften § 3

⁶¹ Kompensasjonsforskriften § 4a

⁶² Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 s. 6

3.2.2 "Varig psykisk belastningsskade"

For å kunne kreve kompensasjon etter kompensasjonsforskriften, følger det av forskriften § 3 at skadelidte må være påført en "varig psykisk belastningsskade". Ordlyden avgrenser dermed bestemmelsen til kun å gjelde skader av psykisk karakter. Somatiske skader eller lidelser vil i utgangspunktet falle utenfor forskriften. Til tross for at forskriftens ordlyd ikke nevner psykiske sykdommer, er dette også omfattet av bestemmelsen.⁶³ I forarbeidene til forsvarspersonelloven § 12b, fremgår det ikke direkte hvilke typer psykiske skader eller sykdommer som faller innenfor begrepet "psykiske belastningsskader". PTSD er den diagnosen de fleste veteranene hevder å ha blitt påført som grunnlag for sine erstatningskrav, men diagnosen som er stilt vil ikke være avgjørende for om man har krav på erstatning eller ikke.⁶⁴ Kompensasjonsforskriften er ikke begrenset til å gjelde en bestemt diagnose. Bakgrunnen for at man ikke har begrenset kompensasjonsforskriften til bestemte diagnoser som eksempelvis PTSD, bygger på at denne lidelsen ofte vil være utløst av en eller flere konkrete traumatiske hendelser og dermed vil diagnosen i utgangspunktet kunne falle inn under yrkesskadeerstatningen. Kompensasjonsforskriften hadde som nevnt til formål å bedre det erstatningsrettslige vernet der man ikke kunne knytte de psykiske skadene til enkelthendelser, men hvor langvarig påkjenning og belastning medførte psykiske skader.⁶⁵

Dette reiser spørsmål om hvorvidt andre psykiske lidelser, som ikke nødvendigvis er knyttet til traumatiske enkelthendelser eller langvarig påkjenninger, kan relateres til tjenesten og danne grunnlag for kompensasjon.

I sak 40/2011 behandlet klagenemnda spørsmålet om den psykiske lidelsen schizofreni, som skadelidte hadde utviklet i tillegg til PTSD, kunne knyttes til tjenesten. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: "Forutsatt at schizofrenilidelsen er utløst av hendelser under tjenesten, er nemnda av den oppfatning at lidelsen må defineres som en psykisk belastningslidelse, jf. forskriften § 3."⁶⁶ Skadelidte fikk i nevnte sak medhold i at hendelser under tjenesten hadde utløst lidelsen og ble tilkjent kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4.

Det fremgår av uttalelsen fra klagenemnda at andre psykiske lidelser kan danne grunnlag for kompensasjon, dersom hendelser skadelidte opplevde under tjenesten utløste den psykiske lidelsen.

⁶³ Brynildsen (2014)

⁶⁴ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 14

⁶⁵ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 30

⁶⁶ Klagenemndas vedtak i sak 40/2011

Uttalelsen til klagenemnda i sak 40/2011 tilsier at der tjenesten ikke har utløst den psykiske lidelsen, vil skadelidte ikke være berettiget til kompensasjon etter kompensasjonsforskriften. I den forbindelse vises det til sak 29/2011, hvor klagenemnda behandlet spørsmålet om tjenesten hadde utløst en bipolar lidelse hos skadelidte. I nevnte sak var det etter klagenemndas syn ikke grunnlag for å si at tjenesten hadde utløst den bipolare lidelsen. Skadelidte ble dermed ikke tilkjent kompensasjon.

Utgangspunktet om at tjenesten må ha utløst den psykiske lidelsen, har senere blitt fulgt opp i etterfølgende vedtak i klagenemnda hvor vurderingstema har vært om andre psykiske lidelser gir grunnlag for kompensasjon.⁶⁷

Fysiske plager vil som nevnt falle utenfor kompensasjonsforskriften. Imidlertid kan noen psykiske lidelser medføre at skadelidte i tillegg får fysiske plager, eksempelvis kan hodepine eller muskelspenninger i nakke oppstå som følge av en psykisk lidelse. Det reiser spørsmål ved om denne typen fysiske plager kan danne grunnlag for høyere kompensasjon etter kompensasjonsforskriften.

I sak 27/2011 behandlet klagenemnda blant annet spørsmålet om skadelidtes fysisk plager i form av nakkesmerter, var så tett relatert til skadelidtes psykiske lidelse slik at dette måtte sees i sammenheng. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Nakkesmertene må henge så vidt tett sammen med den psykiske lidelsen at det er naturlig å knytte ansvar til dem. Det innebærer forutsetningsvis at en behandling av den psykiske belastningslidelsen vil ha innvirkning på de fysiske plagene og bidra til at disse reduseres eller faller helt bort.”⁶⁸ I den foreliggende sak fikk skadelidte medhold i at nakkeplagene var direkte utslag av hans PTSD-lidelse, og det var dermed grunnlag for å knytte ansvar til de fysiske plagene. Skadelidte ble av den grunn tilkjent høyere kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4.

Klagenemndas uttalelse viser at fysiske plager medfører at skadelidte kan få høyere kompensasjon, dersom de fysiske plagene er direkte utslag av de psykiske lidelsene. Følgelig må skadelidtes totale helsetilstand sees i sammenheng. Uttalelsen viser videre at dette forutsetter at de fysiske plagene er så nært knyttet til de psykiske, at behandling for de psykiske lidelsene vil forbedre de fysiske plagene.

I vurderingen av om skadelidtes fysiske plager kan falle inn under kompensasjonsforskriften § 3, må det videre være medisinsk årsakssammenheng mellom den psykiske belastningsskaden

⁶⁷ Klagenemndas vedtak i sak 13/2012, 14/2013 og 30/2013

⁶⁸ Klagenemndas vedtak i sak 27/2011

og fysiske plagene. Det fremgår av Rt. 1998 s. 1565 at vurderingen av medisinsk årsakssammenheng vil måtte bygge på det som følger av allment akseptert medisinsk viten.⁶⁹ Klagenemnda har lagt til grunn allment akseptert medisinsk viten og vist til nevnte dom fra Høyesterett.⁷⁰

Det følger av kompensasjonsforskriften § 3 at den psykiske belastningsskaden må være ”varig”. Forsvarsdepartementet har i tolkningsnotat av 22. november 2010 angitt presiseringer knyttet til tolkning av kompensasjonsforskriften. Det fremgår av tolkningsnotatet at det må sannsynliggjøres at skaden vil vare i ”forholdsvis lang tid fremover”, men at det ikke kan oppstilles hvor lang tid som kreves for at vilkåret er oppfylt. Det fremgår videre at det ikke kreves at skaden er livsvarig.⁷¹

I forbindelse med krav om ménerstatning etter skadeserstatningsloven § 3-2, ble det i Rt. 2003 s. 841 uttalt at ordlyden ”varig skade” ikke innebærer at skaden må være livsvarig. Det ble vist til at formålet med bestemmelsen taler for at langvarige skader med ”minst ti års varighet” må kunne gi grunnlag for erstatning. Skadens antatte varighet i den konkrete saken medførte at erstatningen ble noe redusert, fordi retten mente man måtte ta i betraktning at skadelidtes situasjon var forventet å kunne bedre seg.⁷²

Det er i juridisk teori antatt at skaden må vare opp mot ti år for at skaden oppfyller vilkåret ”varig” ved krav om ménerstatning etter skadeserstatningsloven.⁷³

3.2.3 ”Varig ervervsmessig uførhet”

I følge kompensasjonsforskriften § 3 må skadelidtes psykiske belastningsskade ha ført til ”varig ervervsmessig uførhet” for at skadelidte kvalifiserer til kompensasjon etter forskriften. Ordlyden og formålet med forskriften tilsier at skadelidte må være varig ervervsmessig ufør på oppgjørstidspunktet.⁷⁴ Det innebærer at dersom skadelidte står i arbeid på oppgjørstidspunktet, men tidligere har vært ervervsufør, er det ikke grunnlag for kompensasjon etter forskriften.

⁶⁹ Rt. 1998 s. 1565 (på side 1571)

⁷⁰ Klagenemndas vedtak i sak 27/2011, 32/2011 og 17/2013

⁷¹ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 (på side 2)

⁷² Rt. 2003 s. 841 (avsnitt 53). I Rt. 2003 s. 1358 (avsnitt 62) ble det lagt til grunn en samlet skadeperiode på 20 år. Erstatningen ble som følge av dette ikke gjenstand for reduksjon.

⁷³ Lødrup (2009) s. 514

⁷⁴ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 (på side 2)

På bakgrunn av at kompensasjonsforskriften oppstiller krav om ”varig ervervsmessig uførhet”, skiller kompensasjonsforskriftens vilkår seg fra krav om økonomisk tap slik dette fremgår av de alminnelige vilkårene for erstatningsansvar.

Når det gjelder skadelidtes arbeidsevne etter en påført skade, skiller man i erstatningsretten mellom begrepene yrkesmessig uførhet og ervervsmessig ufør. Ervervsmessig uførhet betyr at skadelidtes generelle arbeidsevne i et hvilket som helst yrke er nedsatt. Yrkesmessig uførhet måler graden av skadelidte arbeidsevne i det bestemte yrket skadelidte hadde på tidspunktet for den skadevoldende handling. I erstatningsrettslig sammenheng er det skadelidtes evne til å stå i et hvilket som helst arbeid som er relevant. Ervervsuførhet er et økonomisk begrep som fastsettes gjennom å sammenligne skadelidtes inntektsnivå med og uten skaden. Differansen utgjør den ervervsmessige uførhetsgraden.⁷⁵ Dette er den juridiske vurderingen av skadelidtes ervervsevne, og det er denne vurderingen som danner grunnlaget for erstatning. For å vurdere skadelidtes ervervsevne, blir det innhentet en medisinsk sakkyndig funksjonsbeskrivelse.⁷⁶

Den medisinske sakkyndige vurderingen av skadelidtes ervervsevne, sier noe om skadelidtes funksjonsnivå basert på hva skadelidte kunne utføre av arbeid før skaden og hvilke begrensninger skaden medfører for ervervsevnen. Dersom skadelidte kan stå delvis i arbeid etter skaden, foreligger det en restervervsevne. I Rt. 1997 s. 883 uttalte Høyesterett at den sakkyndiges konklusjon vedrørende restervervsevne kun vil være veiledende.⁷⁷

Dersom skadelidte fortsatt kan klare å stå delvis i arbeid, må restervervsevnen utnyttes. Dette har sammenheng med det generelle erstatningsrettslige prinsipp om skadelidtes tapsbegrensningsplikt.

For å oppnå erstatning må ervervsuførheten etter § 3 være ”varig” i likhet med den psykiske belastningsskaden.⁷⁸ Det fremgår av Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010, hvilke momenter som inngår i vurderingen av om vilkåret er oppfylt. Hvorvidt ervervsuførheten er ”varig” beror på hva slags psykisk lidelse skadelidte har og hvor lenge skadelidte har hatt den psykiske skaden. Videre er det av betydning hvor lenge skadelidte har vært arbeidsufør, hvilke tiltak som har vært prøvd ut for å få skadelidte tilbake i arbeid og i hvilken grad slike tiltak har vært vellykkede. Konklusjonen den medisinske sakkyndige har kommet frem til vedrørende skadelidtes ervervsevne er viktig i vurderingen.⁷⁹

⁷⁵ Lødrup (2009) s. 475

⁷⁶ Lødrup (2009) s. 475

⁷⁷ Rt. 1997 s. 883 (på side 887)

⁷⁸ Om begrepet ”varig” vises det til oppgavens 3.2.1

⁷⁹ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 (på side 2)

Det fremgår av tolkningsnotatet at hvorvidt ervervsuførheten er ”varig”, vil avhenge av en konkret vurdering i saken. Det oppstilles dermed ikke noen nærmere angivelse av hvor lenge det må antas at uførheten kommer til å vare.

Folketrygdloven § 12-7 oppstiller krav om at inntektsevnen må være varig nedsatt ved krav om uførepensjon. I forbindelse med denne bestemmelsen er det antatt at 7 års varighet er retningsgivende.⁸⁰

Problemstillingen om skadelidte oppfylte kompensasjonsforskriftens vilkår om varig ervervsmessig uførhet, ble behandlet av klagenemnda i sak 2/2011. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Selv om det ikke kan oppstilles noe klart tidskrav til uførhetens lengde, må tidsperspektivet være et viktig moment i den konkrete vurderingen. (...) Det sentrale spørsmål for nemnda er om skadelidte på et tidspunkt frem i tid vil komme tilbake i arbeid og eventuelt når dette kan forventes.”⁸¹

I den aktuelle saken hadde skadelidte vært ervervsmessig ufør i syv år. Nemnda kom til at skadelidte oppfylte vilkåret om varig ervervsmessig uførhet. Det ble vektlagt at skadelidte hadde prøvd ulike arbeidsrettede tiltak uten å komme tilbake i arbeid og den sakkyndige i saken vurderte det som usikkert om skadelidte på sikt ville klare å komme tilbake til arbeidslivet. Skadelidte ble tilkjent full kompensasjon tilsvarende 35 G etter kompensasjonsforskriften § 4.

I likhet med Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010, fremgår det av uttalelsen fra klagenemnda at uførhetens lengde vil være viktig i vurderingen av om forskriftens vilkår om varig ervervsmessig uførhet er oppfylt. Det fremgår videre av uttalelsen at det sentrale vurderingstema er hvorvidt det er sannsynlig at skadelidte vil komme tilbake til arbeidslivet. I denne vurderingen fremgår det av klagenemndas vedtak at det er sentralt i hvilken grad skadelidte har prøvd å komme tilbake til arbeidslivet gjennom egnede tiltak.

I sak 13/2011 kom klagenemnda til at skadelidte ikke oppfylte vilkåret varig ervervsmessig ufør. Klagenemnda vektla at skadelidte ikke hadde tatt imot attføringstilbud eller medisinsk behandling, og at skadelidte heller ikke hadde fått utredet sitt funksjonsnivå. Klagenemnda

⁸⁰ Ot.prp. nr 102 (2001-2002) s. 28

⁸¹ Klagenemndas vedtak i sak 2/2011

var av den oppfatning at skadelidte hadde restervervsevne som måtte utnyttes. Skadelidte ble derfor tilkjent delvis kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4.⁸²

Hvorvidt en som ikke står i arbeid fordi vedkommende har gått av med pensjon kan oppfylle forskriftens vilkår ”varig ervervsmessig ufør”, ble behandlet av klagenemnda i sak 1/2013. Vedtaket fra Statens pensjonskasse bygde på at skadelidte ikke var ervervsmessig ufør fordi vedkommende var pensjonist og mottok alderspensjon. Klagenemnda uttalte følgende: ”Det at han er blitt alderspensjonist innebærer heller ikke uten videre at han ikke kan anses å være varig ervervsmessig ufør.(...) Retten til kompensasjon løper så lenge skadelidte lever, forutsatt at vilkårene er oppfylt.”⁸³ Det var etter klagenemndas syn ikke tilstrekkelig opplysninger for å vurdere om skadelidtes ervervsevne var redusert som følge av den psykiske belastningsskaden, og vedtaket ble av den grunn opphevet og hjemvist til ny behandling hos Statens pensjonskasse.

Uttalelsen fra klagenemnda tilsier at det ikke nødvendigvis medfører at en som har oppnådd pensjonsalder og av den grunn står utenfor arbeidslivet, ikke oppfylder vilkåret ”varig ervervsmessig uførhet”. Det kan ikke legges til grunn at oppnådd pensjonsalder innebærer at man ikke er varig ervervsmessig ufør. Det må foretas en konkret vurdering av hvorvidt pensjonisten oppfylder vilkårene som fremgår av kompensasjonsforskriftens § 3 for å avgjøre om vedkommende er berettiget til kompensasjon eller ikke.

3.2.4 Krav til årsakssammenheng

Som nevnt innebærer kravet til årsakssammenheng at handlingen må være en nødvendig og tilstrekkelig årsak til skaden. Hvorvidt man kan slå fast at det foreligger årsakssammenheng, beror på om det er tilstrekkelig sannsynliggjort at handlingen er årsak til skaden. Spørsmål om årsakssammenheng er tilstrekkelig sannsynliggjort etter kompensasjonsforskriften, reiser særskilte problemstillinger og vil bli behandlet i punkt 4.4 og 4.5.

Det fremgår av kompensasjonsforskriften § 3 at skadelidte må ha pådratt seg den psykiske belastningsskaden ”som følge av” tjenesten i en internasjonal operasjon. Belastningsskaden må ha medført varig ervervsmessig uførhet. Begrepene ”som følge av” og ”må ha medført” innebærer krav til årsakssammenheng.⁸⁴ Dersom den psykiske belastningsskaden ikke oppsto under tjeneste i internasjonal operasjon eller skadelidte ville blitt varig ervervsmessig ufør som følge av andre grunner, er kravet til årsakssammenheng ikke oppfylt. Forsvarspersonell-loven § 12b benytter tilsvarende ordlyd, og i følge forarbeidene til denne bestemmelsen tilsier

⁸² Utmålingen av kompensasjon følger av oppgavens punkt 3.2.7

⁸³ Klagenemndas vedtak i sak 1/2013

⁸⁴ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 49

ordlyden ”som følge av tjenesten” at det kreves noe mer enn at skaden har oppstått mens man var i tjeneste. Det sentrale vurderingstemaet er om skaden oppstod som følge av tjenesten eller om den ville oppstått uansett om tjenestegjøringen tenkes bort. Årsakssammenheng mellom skaden og tjenesten forutsetter at tjenestegjøringen har årsaksevne. Det innebærer at forhold under tjenesten har hatt evne til å påføre denne typen skade.⁸⁵

Hvorvidt det er årsakssammenheng, avhenger dermed av at forhold eller hendelser under tjenesten er den utløsende årsak til at skadelidte påføres en psykisk belastningsskade. Dersom skadelidte var arvelig disponert for å utvikle en psykisk sykdom, og denne sykdommen tilfeldigvis materialiserte seg under tjenestegjøringen, er kravet til årsakssammenheng ikke oppfylt.⁸⁶

Kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd slår fast at de alminnelige krav til årsakssammenheng gjelder. Kravet om årsakssammenheng utledes av betingelseslæren, slik at tjenesten er årsak til den psykiske belastningsskaden, hvis skaden ikke ville inntruffet om tjenesten tenkes bort. Tjenesten er da en nødvendig og tilstrekkelig betingelse for skadens inntreden.

Hvorvidt det er årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden, har vært oppe til vurdering i en rekke av sakene klagenemnda har behandlet. I sak 21/2013 uttalte klagenemnda følgende: ”For å omfattes av forskriftens virkeområde presiserer nemnda at det må være elementer ved selve tjenestegjøringen som kan ha forårsaket skadelidtes psykiske lidelser.”⁸⁷ I aktuelle sak var hendelsene som hadde medført den psykiske lidelsen knyttet til festing og inntak av rusmidler. Klagenemnda kom til at kravet om årsakssammenheng ikke var oppfylt og følgelig var det ikke grunnlag for kompensasjon etter kompensasjonsforskriften.

Den nevnte sak viser at det ikke er tilstrekkelig at skaden oppstod under tjenesten. Der sykdommen oppstår under tjenesten, men ikke kan knyttes selve tjenestegjøringen, vil kravet om årsakssammenheng mellom tjenesten og sykdommen ikke være oppfylt.

Det er som nevnt ikke tilstrekkelig at det foreligger faktisk årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden. Skaden må være en adekvat følge av den skadevoldende handling.⁸⁸

I Rt. 2007 s. 172 var det spørsmål om det var adekvat årsakssammenheng mellom en fallulykke og skadelidtes utvikling av schizofreni. Skadelidte utviklet gradvis schizofreni og ble

⁸⁵ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 40

⁸⁶ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 40

⁸⁷ Klagenemndas vedtak i sak 21/2013

⁸⁸ Se oppgavens punkt 3.1

tvangsinnlagt for sykdommen to år etter fallulykken. Sykdommen ble således ikke uløst direkte av fallulykken eller i umiddelbar tilknytning til fallet. Fra Høyesteretts vurdering hitsettes: ”Sentralt i adekvansvurderingen står spørsmålet om skaden er en så upåregnelig, fjern og avledet følge av den skadevoldende handling at det ikke er rimelig å knytte ansvar til den.(...) At skadefølgen er upåregnelig, er ikke alene tilstrekkelig til at årsakssammenhengen anses for inadekvat i et tilfelle som dette. Spørsmålet blir også hvilken nærhet det er mellom skaden og den skadevoldende handling.”⁸⁹ Utvikling av sykdommen ble ansett for å være for fjern og avledet til at det var naturlig å knytte ansvar til den. Som følge av at det heller ikke var noen nær forbindelse mellom fallulykken og utvikling av sykdommen, kom Høyesterett til at kravet om årsakssammenheng ikke var oppfylt.

Det følger av den nevnte dom fra Høyesterett at en upåregnelig skadefølge ikke nødvendigvis tilsier at skaden er inadekvat. Spørsmålet om adekvans vil i tillegg bero på hvorvidt det er en nær forbindelse mellom handling og skade.

I sak 13/2012 behandlet klagenemnda blant annet problemstillingen om skadelidtes schizofreni var en påregnelig skadefølge av tjenesten. Klagenemnda viste til påregnelighetsvurderingen i Rt. 2007 s. 172. I den aktuelle sak for klagenemnda hadde skadelidte utviklet schizofreni i umiddelbar sammenheng med tjenesten. Videre var hendelsene under tjenesten av en slik karakter at de i henhold til de medisinske sakkyndige kunne medføre utvikling av schizofreni. Sykdomssymptomene var også sterkt knyttet til opplevelser under tjenesten. Som følge av at det var umiddelbar sammenheng mellom sykdommen og tjenesten, og at sykdommen ble ansett å være en påregnelig følge, skilte saksforholdet seg fra Rt. 2007 s. 172. Klagenemnda kom til at det var adekvat årsakssammenheng mellom tjenesten og skadelidtes schizofreni. Skadelidte ble tilkjent full kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4.

Likeledes kom klagenemnda i sak 14/2013 til at skadelidtes schizofreni var en påregnelig følge av tjenesten. Det ble også i denne saken lagt vekt på at lidelsen hadde utviklet seg i umiddelbar sammenheng med hendelser han var utsatt for under tjenesten, og dermed skilte seg fra saksforholdet i Rt. 2007 s. 172.

⁸⁹ Rt. 2007 s. 172 “Schizofreni” (avsnitt 66 og avsnitt 68)

3.2.4.1 Skadelidte ville uansett utviklet den psykiske lidelsen

Som nevnt må skadelidte etter § 3 ha blitt påført en varig psykisk belastningsskade som følge av tjenesten. Forutsatt at det kan legges til grunn at skadelidte er påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten, kan det reise spørsmål ved om skadelidte uansett ville utviklet den psykiske lidelsen om tjenesten tenkes bort. Dette er spørsmål om et hypotetisk skadeforløp.⁹⁰

Denne problemstillingen er særlig relevant i sakene etter kompensasjonsforskriften, som følge av at kravene blir vurdert mange år etter tjenesten. Det foreligger mange opplysninger om hvordan livet til skadelidte har vært etter tjenesten, og det kan foreligge opplysninger som tyder på at skadelidte uansett ville utviklet den psykiske lidelsen.

I sak 30/2013 behandlet klagenemnda spørsmålet om skadelidte uansett ville utviklet schizofreni. Tjenesten ble ansett å ha vært den utløsende årsaken.⁹¹ Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Selv om tjenesten således har vært en utløsende årsak, vil den ikke være en nødvendig betingelse, dersom skadelidte ville utviklet schizofreni uansett.” Klagenemnda kom til at skadelidte ikke ville utviklet schizofreni om tjenesten ble tenkt bort. Følgelig ble skadelidte innvilget kompensasjon etter forskriften § 4a.

Uttalelsen viser at kravet til årsakssammenheng ikke er oppfylt dersom skadelidte uansett ville utviklet den psykiske lidelsen.

3.2.4.2 Skadelidte ville uansett blitt ufør

Som nevnt fremgår det av kompensasjonsforskriften § 3 at den psykiske belastningsskaden må ha oppstått som følge av tjeneste i internasjonal operasjon og belastningsskaden må ha medført varig ervervsmessig uførhet. Forutsatt at det kan legges til grunn at tjenesten er årsak til den psykiske belastningsskaden og skadelidte er varig ervervsmessig ufør, reiser det videre spørsmål om den psykiske belastningsskaden er årsaken til skadelidtes ervervsmessige uførhet.⁹² Dersom senere inntrådte hendelser ville medført at skadelidte uansett ville blitt ufør, er kravet til årsakssammenheng ikke oppfylt.

Denne problemstillingen er i likhet med problemstillingen om skadelidte uansett ville blitt psykisk syk, særlig relevant etter forskriften. Det kan foreligge opplysninger om eksempelvis trafikkulykker eller andre forhold som tilsier at skadelidte uansett ville ha blitt ufør. Dersom

⁹⁰ Bevisbyrden for hypotetisk skadeforløp, redegjøres for i punkt 4.1.2

⁹¹ Dette er en forutsetning for at andre psykisk lidelser kan falle inn under § 3, se punkt 3.2.2

⁹² Bevisbyrden vedrørende dette redegjøres for i punkt 4.1.2

skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet som følge av andre forhold, er det ikke grunnlag for kompensasjon.

Klagenemnda har behandlet en rekke saker hvor spørsmålet har vært om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet.⁹³ I sak 29/2013 behandlet klagenemnda spørsmålet om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet som følge av en trafikkulykke han hadde vært utsatt for. Det var klart at skadelidte var påført en psykisk skade som følge av tjenesten. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Spørsmålet blir da hvorvidt de medisinske erklæringene gir holdepunkter for å legge til grunn at han psykiske plager som følge av tjenesten fremstår som mest sannsynlige årsaker til hans ervervsuførhet i dag.”⁹⁴ Klagenemnda kom til at det ikke var sannsynliggjort at skadelidte ville falt ut av arbeidslivet som følge av trafikkulykken. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4.

Det fremgår av klagenemndas uttalelse at det avgjørende for hvorvidt det kan legges til grunn at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet, beror på hvilken årsak som fremstår som den mest sannsynlige.

I sak 7/2013 behandlet klagenemnda spørsmålet om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet, blant annet som følge av rusproblemer. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Det foreligger ingen konkrete holdepunkter for at skadelidte hadde problemer i arbeidslivet før tjenesten. Han falt ut av arbeidslivet først etter tjenesten. Videre har skadelidte ikke rus-/alkoholproblemer i dag.”⁹⁵ Klagenemnda kom til at det var årsakssammenheng mellom den psykiske belastningsskaden og skadelidtes uførhet. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4a.

Det fremgår av klagenemndas uttalelse at der tjenesten er den utløsende årsak til uførheten, og det ikke foreligger holdepunkter som tilsier at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet, fremstår tjenesten som den mest sannsynlige årsak til uførheten.

I sak 6/2014 var det spørsmål om skadelidte ville falt ut av arbeidslivet uansett som følge av en bilulykke. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Han fungerte hjemme og var i jobb etter tjenesten. Trafikkulykken synes å være den utløsende årsak til uførheten, idet det er fra dette tidspunkt skadelidte falt ut av arbeidslivet. Hendelsen var en nødvendig og tilstrekkelig be-

⁹³ Klagenemndas vedtak i sak 4/2011, sak 7/2013 og sak14/2013

⁹⁴ Klagenemndas vedtak i sak 29/2013

⁹⁵ Klagenemndas vedtak i sak 7/2013

tingelse for uførhetens inntreden.”⁹⁶ Klagenemnda kom til at trafikkulykken var årsak til skadelidtes uførhet. Følgelig ble skadelidte ikke tilkjent kompensasjon.

3.2.5 Sårbarhet hos skadelidte – betydningen for årsaksspørsmålet

Det har vist seg i mange av sakene om kompensasjon etter forskriften, at det foreligger en særlig sårbarhet hos skadelidtes som har vært en nødvendig betingelse for den psykiske belastningsskadens inntreden. I vurderingen av årsaksspørsmålet, reiser det seg spørsmål om hvorvidt skadelidtes særlige sårbarhet skal tillegges betydning.

Særlig sårbarhet hos skadelidte kan forklares som at skadelidte i den konkrete saken er ”mer mottakelig for skade enn en normalt robust person”.⁹⁷ Sårbarheten kan være knyttet til både fysisk og psykisk sårbarhet.⁹⁸ Den klare hovedregelen som er oppstilt i rettspraksis, er at skadevolder må ta skadelidte som han er.⁹⁹ Betydningen av dette er at skadevolder bærer risikoen for at skadelidtes sårbarhet medfører at skaden får et større omfang enn hos de fleste andre.¹⁰⁰ Hensynet bak hovedregelen om at skadevolder må ta skadelidte som han er, bygger først og fremst på rettfærdighetsbetraktninger. Mye taler for at de fleste vil mene at det ikke er rettfærdig dersom skadelidtes særlige sårbarhet skulle medføre at skadevolder ikke blir erstatningsansvarlig.¹⁰¹

Morten Kjelland har kalt dette ”sårbarhetsprinsippet” og i det følgende vil denne betegnelsen bli brukt.¹⁰² Sårbarhetsprinsippet er ikke forankret i noen generell lovbestemmelse i norsk rett, men kommer eksempelvis til uttrykk i yrkesskedeforsikringsloven § 11 tredje ledd hvor det fremgår at det skal sees bort fra arbeidstakerens ”særlige mottakelighet for skaden eller sykdommen.”

Det skilles mellom latent og realisert sårbarhet. Latent sårbarhet foreligger der sårbarheten ikke har medført noen funksjonsnedsettelse, mens ved realisert sårbarhet har denne medført en funksjonsnedsettelse.¹⁰³ Der sårbarheten allerede var realisert da den skadevoldende handling inntraff, sier man at skadelidte hadde en inngangsinvaliditet. Dersom skadelidte har en inngangsinvaliditet, kommer ikke sårbarhetsprinsippet til anvendelse.¹⁰⁴ Sårbarhetsprinsippet

⁹⁶ Klagenemndas vedtak i sak 6/2014

⁹⁷ Kjelland (2008) s. 40

⁹⁸ Kjelland (2008) s. 40

⁹⁹ Rt. 1997 s. 1 (på side 8). Uttalelsen er avgitt av mindretallet, men gis tilslutning av flertallet (på side 9).

¹⁰⁰ Rt. 2000 s. 620 (på side 626)

¹⁰¹ Kjelland (2008) s. 57

¹⁰² Kjelland (2008) s. 46

¹⁰³ Kjelland (2008) s. 41

¹⁰⁴ Kjelland (2008) s. 83

forutsetter at den latente sårbarheten realiseres ved den skadevoldende handling.¹⁰⁵ Den latente sårbarheten er realisert ved den skadevoldende handling dersom skadeomfanget av handlingen ville blitt mindre eller skaden ikke ville inntruffet om man tenker den latente sårbarheten bort.¹⁰⁶ Sårbarhetsprinsippet kommer heller ikke til anvendelse der sårbarheten blir realisert uavhengig av den skadevoldende handling.¹⁰⁷

Dette reiser spørsmål om når sårbarheten for utvikling av en psykisk lidelse blir realisert etter forskriften, slik at sårbarhetsprinsippet kommer til anvendelse.

Sårbarhet hos skadelidte har vært vurderingstema i flere av saker klagenemnda har behandlet.¹⁰⁸ I sak 40/2011 behandlet klagenemnda betydningen av at skadelidte hadde en sårbarhet for å utvikle den psykiske lidelsen schizofreni. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Sårbarheten skadelidte bar må altså ha blitt utløst av hendelser under tjenesten og ikke oppstått uavhengig av disse.” Etter klagenemndas syn hadde tjenesten uløst sårbarheten for schizofreni. Tjenesten ble ansett som en nødvendig betingelse for at skadelidte hadde utviklet lidelsen. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter kompensasjonsforskriftens § 4.

Det fremgår av klagenemndas vurdering at tjenesten må ha vært den utløsende årsaken til at sårbarheten ble realisert. Da vil staten bære risikoen for skadelidtes særlige sårbarhet for å utvikle den psykiske lidelsen. Dersom sårbarheten for den psykiske lidelsen ville blitt utløst uavhengig av tjenesten, kommer ikke sårbarhetsprinsippet til anvendelse.

Likeledes kom klagenemnda i sak 14/2013 til at skadelidtes sårbarhet for å utvikle schizofreni, ble realisert av tjenesten. Tjenesten var derfor en nødvendig betingelse for utvikling av den psykiske lidelsen. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4b.

3.2.6 Krav om spesialisterklæring

Som grunnlag for å kunne ta stilling til om skadelidte er påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten, må det etter kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd fremlegges en spesialisterklæring. Spesialisterklæringen skal utarbeides etter mandat fra Forsvarsdepartementet.

Bakgrunnen for krav om spesialisterklæring er i følge forarbeidene at det var nødvendig å stille strengere krav til dokumentasjon av årsakssammenheng, enn hva man praktiserte etter

¹⁰⁵ Lødrup (2009) s. 334

¹⁰⁶ Kjelland (2008) s. 134

¹⁰⁷ Kjelland (2008) s. 132

¹⁰⁸ Klagenemndas vedtak i sak 4/2012, sak 8/2013 og sak 14/2013.

forskrift om billighetserstatning.¹⁰⁹ Etter sistnevnte er det tilstrekkelig med en fastlegeerklæring. Forskrift om særskilt kompensasjon åpnet for en høyere erstatning enn hva som kan tilkjennes etter forskrift om billighetserstatning, og av den grunn mente Forsvarsdepartementet det måtte stilles strengere krav til dokumentasjon av årsakssammenheng.¹¹⁰

Forskriftens krav om spesialisterklæring bygger videre på at vurderingen av årsakssammenheng, kan reise kompliserte medisinske spørsmål som rettsadvokaten har mindre forutsetning for å ta stilling til. Hensynet til sakens opplysning tilsier dermed at det bør foreligge en vurdering fra en spesialist. Det vises i denne forbindelse til forvaltningsloven § 17.

Betydningen av medisinsk sakkyndighet i personskadesaker, ble fremhevet av Høyesterett i Rt. 1998 s. 1565 "Lie", hvorfra det hitsettes: "I saker med kompliserte og omtvistete medisinske årsaksforhold, sier det seg nærmest selv at det må oppnevnes medisinsk sakkyndig."¹¹¹

Den nevnte dom fra Høyesterett tilsier at en forsvarlig vurdering av årsakssammenheng i personskadesaker, forutsetter at en medisinsk sakkyndig tar stilling til årsaksspørsmålet i medisinsk sammenheng.

Etter ordlyden i kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd synes det å være et absolutt krav om å fremlegge spesialisterklæring i samsvar med mandat. Dette understøttes av forarbeidene hvor det fremgår "krav om at det må foreligge erklæring fra spesialist".¹¹² Det reiser spørsmål ved om skadelidte kan nekte å la seg fremstille for en sakkyndig.

I sak 8/2014 behandlet klagenemnda et krav om kompensasjon, hvor skadelidte ikke ønsket å medvirke til utarbeidelse av spesialisterklæring i henhold til mandat. Klagenemnda fant ikke grunnlag for å kreve at skadelidte må fremstille seg for sakkyndig. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: "Rettsvirkningene av manglende medvirkning til innhenting av spesialisterklæring i henhold til særskilt mandat må etter dette medføre at SPK må foreta en fri bevisvurdering basert på foreliggende dokumentasjon i saken. (...) fravær av medvirkning til å få saken tilstrekkelig opplyst, kan gå utover skadelidte, som bærer bevisbyrden for at tjenesten er årsak til hans plager – helt eller delvis."¹¹³ Klagenemnda kom til at kravet om årsakssammenheng var oppfylt, basert på den foreliggende dokumentasjon. Skadelidte ble tilkjent full kompensasjon etter kompensasjonsforskriften § 4a.

¹⁰⁹ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 49

¹¹⁰ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 48

¹¹¹ Rt. 1998 s. 1565 "Lie" (på side 1571)

¹¹² Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 49

¹¹³ Klagenemndas vedtak sak 8/2014

Uttalelsen tilsier at dersom skadelidte nekter å la seg fremstille for vurdering av en sakkyndig, må kravet vurderes ut ifra den dokumentasjonen som er fremskaffet. Skadelidte kan ikke tvinges til å la seg fremstille for en spesialist. Konsekvensen av dette er imidlertid at det kan bli tyngre for skadelidte å oppfylle sin bevisbyrde, fordi årsaksspørsmålet ikke er utredet av en sakkyndig med særskilt kompetanse på området. Dette kan få betydning for om det kan legges til grunn at tjenesten er årsak til skadelidtes plager.

Kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd, reiser videre spørsmål ved om Statens pensjonskasse i gitte situasjoner kan motsette seg at det innhentes spesialisterklæring.

I sak 4/2011 for klagenemnda hadde Statens pensjonskasse ikke innhentet spesialisterklæring i saken, med den begrunnelse at det hadde gått 33 år siden tjenesten. Statens pensjonskasse mente at å innhente spesialisterklæring så lang tid etter tjenesten, ikke ville bøte på at det ikke forelå tidsnær dokumentasjon, og dermed at det ikke var mulig for skadelidte å sannsynliggjøre sitt krav.¹¹⁴ Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”(...) det må stilles krav til at den enkelte skadelidte får sitt krav underlagt en grundig, uhildet og forståelig behandling (...). Det fordrer blant annet at SPK rent faktisk (...) foretar en fri og uhildet vurdering i hver enkelt sak, herunder gjennom innhenting av sakkyndighet (...).”¹¹⁵ Klagenemnda opphevet vedtaket og saken ble hjemvist til ny behandling hos Statens pensjonskasse.

Det fremgår av den siterte uttalelsen fra klagenemnda at Statens pensjonskasse ikke kan motsette seg å innhente spesialisterklæring. Dersom Statens pensjonskasse ikke har innhentet spesialisterklæring i henhold til kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd, vil vedtaket kunne bli opphevet og hjemvist til ny behandling.

Dersom det er innhentet spesialisterklæring i saken som ikke besvarer mandatet fastsatt av Forsvarsdepartementet, oppstår problemstillingen om andre utredninger kan legges til grunn i vurderingen av om det er årsakssammenheng. I sak 1/2012 fant klagenemnda at spesialisterklæringen utarbeidet i anledning saken, måtte settes til side som følge av at den ikke besvarte mandatet. Det forelå imidlertid andre erklæringer i saken som ikke var innhentet i medhold av § 3. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Etter nemndas vurdering er de foreliggende erklæringer tilstrekkelig til å kunne ta stilling til spørsmålet om ervervsuførhet.”¹¹⁶

¹¹⁴ Om betydningen av tidsnær dokumentasjon vises det til oppgavens punkt 4.2

¹¹⁵ Klagenemndas vedtak i sak 4/2011

¹¹⁶ Klagenemndas vedtak i sak 1/2012

Det fremgår av nevnte sak at dersom spesialisterklæringen innhentet i anledning saken settes til side, vil det bli foretatt en konkret vurdering av hvorvidt andre utredninger i saken er tilstrekkelige for å ta stilling til spørsmålet om årsakssammenheng. Andre utredninger som foreligger kan således legges til grunn dersom de tilstrekkelig belyser det som fremgår av mandatet.

Dersom innhentet spesialisterklæring ikke besvarer mandatet, og det ikke foreligger andre utredninger som er tilstrekkelige til å kunne vurdere årsaksspørsmålet, vil saken bli hjemvist til ny behandling hos Statens pensjonskasse. Det vil da være påkrevd å innhente ny erklæring for å kunne ta stilling til årsaksspørsmålet.¹¹⁷ Dette har sammenheng med at klagenemnda, som et forvaltningsorgan, har plikt til å påse at saken er så godt opplyst som mulig før vedtak treffes, jf. forvaltningsloven § 17.

3.2.7 Kort om utmåling av kompensasjonen etter kompensasjonsforskriften § 4 og § 4b

Det fremgår av kompensasjonsforskriften § 4 at kompensasjonens størrelse er begrenset oppad til 35 G, og dette utbetales ved 100% varig ervervsmessig uførhet. Kompensasjonens størrelse reduseres tilsvarende etter skadelidtes grad av ervervsmessig uførhet. Dette vil si at dersom skadelidte anses å være 80% varig ervervsmessig ufør, vil kompensasjonen utgjøre 80% av 35 G. På bakgrunn av at utmålingen avhenger av graden av ervervsmessig uførhet, har den likhetstrekk med utmåling av yrkesskadeerstatning.¹¹⁸ Erstatningen etter forskriften er en standardisert kompensasjon som ikke er knyttet til enkelte tapsposter.

Etter kompensasjonsforskriften § 4b ytes kompensasjon tilsvarende 65 G ved 100% varig ervervsmessig uførhet. Forutsetningen for kompensasjon inntil 65 G, er etter forskriftens § 4a, at skadelidte i tillegg til vilkårene i forskriftens del II, oppfyller de beviskrav og bevistema som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b. For kompensasjon inntil 65 G gjelder det dermed et annet beviskrav og bevistema enn for kompensasjon inntil 35 G. Utover dette tilsvarer kompensasjonsforskriften § 4b det som oppstilles om kompensasjon inntil 35 G i forskriften § 4. Det vises derfor til behandlingen av denne ovenfor.

Etter kompensasjonsforskriftens § 5 annet ledd skal kompensasjonen reduseres dersom skadelidte tidligere har fått erstatning fra staten for den psykiske belastningsskaden. Det innebærer at dersom skadelidte tidligere har fått erstatning eksempelvis etter forskrift om billighetserstatning, skal dette komme til fradrag ved utmåling av kompensasjon.

¹¹⁷ Klagenemndas vedtak i sak 3/2011, sak 25/2011 og sak 16/2012

¹¹⁸ Brynildsen (2014)

4 Spørsmål om bevis for årsakssammenheng. Særlig om de ulike beviskrav etter forskriftens del I og forskriftens del II.

I det følgende skal det redegjøres for spørsmål om bevis for årsakssammenheng. Jeg vil først i punkt **4.1** gjøre rede for bevisbyrden og deretter i punkt **4.2** for bevisbedømmelsen ved vurderingen av årsakssammenheng. I punkt **4.3** vil det bli redegjort for beviskrav etter alminnelig erstatningsrett for å kunne belyse spørsmålet om beviskrav etter forskriften del I og forskriften del II.

Som det kort ble redegjort for i oppgavens punkt 3.2.1, gjelder det særregler om beviskrav og bevistema for kompensasjon tilsvarende 65 G. Jeg skal derfor se nærmere på de ulike beviskrav som gjelder etter forskriften del I og forskriften del II. Jeg vil først i punkt **4.4** behandle beviskrav etter forskriften del I og deretter i punkt **4.5** behandle beviskrav etter forskriftens del II.

4.1 Bevisbyrden for årsakssammenheng

4.1.1 Hovedregelen om bevisbyrde

Det fremgår som nevnt av kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd at de alminnelige krav til årsakssammenheng gjelder. Dette betyr at bevisbyrden for årsakssammenheng etter forskriften vil følge det som ellers gjelder i erstatningsretten. I rettspraksis er det lagt til grunn som utgangspunkt at det er skadelidte som har bevisbyrden for at det foreligger årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling eller unnlattelse og skaden. Dette følger blant annet av Rt. 2001 s. 320 hvor det fremgår at dersom det er tvil om årsakssammenhengen, vil ”tvilsrisikoen påhvile skadelidte”.¹¹⁹ Utgangspunktet om at skadelidte har bevisbyrden for årsakssammenheng mellom handlingen og skaden, gjelder også med hensyn til spørsmålet om handlingen har vært nødvendig for skadens inntreden.¹²⁰

Det alminnelige prinsippet om at det er skadelidte som bærer bevisbyrden for årsakssammenheng, fremgår av klagenemndas vurdering i en av de første sakene som nemnda behandlet. I den forbindelse vises det til sak 4/2011, hvorfra det hitsettes: ”Det er skadelidte som bærer bevisbyrden for at det foreligger en slik nødvendig og tilstrekkelig årsakssammenheng.”¹²¹ Dette er prinsippet er fast praktisert i klagenemnda.¹²²

¹¹⁹ Rt. 2001 s. 320 (på side 329)

¹²⁰ Rt. 2001 s. 320 (på side 329)

¹²¹ Klagenemndas vedtak sak 4/2011

¹²² Klagenemndas vedtak i sak 9/2011, sak 4/2012 og sak 6/2014.

4.1.2 Omvendt bevisbyrde

Som nevnt blir kravene om kompensasjon etter forskriften ofte tatt stilling til når det har gått lang tid fra skadelidte tjenestegjorde i en internasjonal operasjon. Dersom skadelidte har oppfylt sin bevisbyrde og sannsynliggjort at han er påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten, kan det foreligge opplysninger som taler for at skadelidte uansett ville blitt psykisk syk.¹²³ Det reiser spørsmål om hvem som bærer bevisbyrden for dette forhold.

Bevisbyrden for et hypotetisk skadeforløp fremgår av Rt. 1999 s. 1473 ”Stokke”. Skadelidte ble påført plager i nakke og hode i forbindelse med en trafikkulykke, og ble ervervsmessig ufør etter ulykken. Skadelidte hadde et sammensatt sykdomsbilde, og forsikringsselskapet hevdet at en del av skadelidtes helseplager ville oppstått uavhengig av trafikkulykken og medført delvis uførhet. Vedrørende dette forhold uttalte Høyesterett: ”Men når skadevolder anfører at den skade som foreligger, helt eller delvis ville oppstått uavhengig av den skadevoldende handling, må tvil på dette punkt ramme skadevolderen(...)”¹²⁴ Forsikringsselskapet fikk medhold i at en del av skadelidtes plager ikke skyldtes ulykken, og at skadelidte som følge av egen sykdomsutvikling uansett ville blitt delvis ufør. Forsikringsselskapets ansvar ble av den grunn avgrenset.

Det fremgår av uttalelsen fra Høyesterett at dersom skadevolder hevder at skadelidte uansett ville blitt påført skaden, bærer skadevolder bevisbyrden for dette.

Det innebærer at dersom skadelidte har sannsynliggjort at han er påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten, men Statens pensjonskasse hevder at skadelidte uansett ville blitt psykisk syk, bærer Statens pensjonskasse bevisbyrden for dette.

Dette fremgår blant annet av klagenemndas behandling i den tidligere nevnte sak 30/2013.¹²⁵ Et av spørsmålene i saken var om skadelidte uansett ville utviklet den psykiske lidelsen schizofreni. Vedrørende bevisbyrden for dette forhold uttalte klagenemnda: ”En begrensning i ansvaret er det skadevolder som bærer bevisbyrden for, jf. Rt. 1999 s. 1473.”¹²⁶

Som det ble redegjort for i oppgavens punkt 3.2.4.2, kan det videre oppstå spørsmål om skadelidte uansett ville blitt ufør som følge av andre årsaker enn den psykiske belastningsskaden. Bevisbyrden for at skadelidte uansett ville blitt ufør, vil i likhet med bevisbyrden for hypotetisk skadeforløp, påhvile staten etter prinsippet i Rt. 1999 s. 1473 ”Stokke”.

¹²³ Se oppgavens punkt 3.2.4.1

¹²⁴ Rt. 1999 s. 1473 ”Stokke” (på side 1479)

¹²⁵ Se oppgavens punkt 3.2.4.1 for redegjørelse av denne saken.

¹²⁶ Klagenemndas vedtak i sak 30/2013

I den forbindelse vises det til Bergen tingretts dom av 13.05.2013. Saken gjaldt overprøving av klagenemndas vedtak i sak 17/2011, hvor klagenemnda hadde kommet til at det var sannsynliggjort at skadelidte uansett ville blitt delvis ervervsmessig ufør. Fra rettens vurdering hitsettes:” Staten anfører at (...) uansett ville blitt delvis ervervsmessig ufør, tilsvarende 1/3 varig ervervsmessig uførhet, dersom FN-tjenesten tenkes bort. Det er staten som har bevisbyrden for dette, jf. Rt. 1999 s. 1473, Stokkedommen.”¹²⁷ Retten mente at det ikke var sannsynliggjort at skadelidte uansett ville blitt delvis ufør. Klagenemndas vedtak ble av den grunn opphevet, og skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter § 3.

I sak 29/2013 for klagenemnda hevdet Statens pensjonskasse at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet som følge av en trafikkulykke han hadde vært utsatt for. Klagenemnda la til grunn at skadelidte var påført en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten. I den forbindelse uttalte klagenemnda: ”Derved snus bevisbyrden slik at SPK har bevisbyrden, jf. Rt 1999. s. 1473.”¹²⁸ Klagenemnda kom til at det ikke var sannsynliggjort at skadelidte ville falt ut av arbeidslivet som følge av trafikkulykken. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter § 4.

Uttalelsen viser at også klagenemnda legger til grunn at staten bærer bevisbyrden for spørsmålet om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet. Dette følger av en rekke vedtak hvor problemstillingen har vært behandlet.¹²⁹ Det er således en fast og klar praksis fra klagenemnda.

4.2 Bevisbedømmelsen

Med hensyn til vurderingen av de ulike bevis som foreligger i en sak, er hovedregelen i norsk rett at rettsadvenderen gjennom fri bevisvurdering avgjør hvilke faktiske forhold avgjørelsen skal bygge på.¹³⁰ Dette alminnelige prinsippet vil også gjelde ved bevisvurderingen av om det er årsakssammenheng mellom tjenesten og skadelidtes psykiske belastningsskade etter kompensasjonsforskriften § 3.

Imidlertid har det gjennom rettspraksis blitt oppstilt retningslinjer for hvordan rettsadvenderen bør vektlegge de ulike bevis som foreligger. I Rt. 1998 s. 1565 ”Lie” legger Høyesterett føringer for bevisvurderingen, og særlig betydningen av dokumentasjon som er nedtegnet i nær forbindelse med den antatte skadevoldende handling. Saken gjaldt krav om erstatning etter en påstått nakkeslengskade. Skadelidte hadde vært utsatt for tre påkjørsler, og spørsmålet

¹²⁷ Bergen tingretts dom av 13.05.2013

¹²⁸ Klagenemndas vedtak i sak 29/2013

¹²⁹ Klagenemndas vedtak i sak 6/2012, sak 29/2013 og sak 33/2013

¹³⁰ Tvisteloven § 21-2

i saken var om den ene påkjørselen i 1988 var årsak til skadelidtes nakkeproblemer. Fra dommen hitsettes: ”Det foreliggende bevismaterialet vil gjerne være sammensatt, og opplysningene kan trekke i forskjellige retninger. Ved en slik bevisbedømmelse er det viktig å ha for øye at bevisene vil kunne ha forskjellig kvalitet og tyngde. Særlig viktig ved bevisbedømmelsen vil være nedtegnelser foretatt i tid nær opp til den begivenhet eller det forhold som skal klarlegges, og da spesielt beskrivelser foretatt av fagfolk nettopp for å få klarlagt en tilstand. (...) Opplysninger fra parter eller vitner med binding til partene som er gitt etter at tvisten er oppstått, og som står i motstrid eller endrer det bildet som mer begivenhetsnære og uavhengige bevis gir, vil det oftest være grunn til å legge mindre vekt på, (...).”¹³¹

Høyesterett angir i dommen hvordan de ulike bevis bør vektlegges i bevisvurderingen. Det fremgår av uttalelsen at dokumentasjon fra tiden nær den antatte skadevoldende handling vil være særlig viktig bevis. Mindre viktige bevis vil være opplysninger fra parter eller andre med binding til parten, dersom dette strider mot nedtegnelser gjort av uavhengige parter fra tiden rundt den skadevoldende hendelse.

Retningslinjene som ble oppstilt i Rt. 1998 s. 1565 ”Lie” er senere vist til i andre Høyesterettsdommer.¹³²

Dokumentasjon nedtegnet i nær tid til hendelsen eller fra tiden like etter hendelsen er tidsnære bevis.

Rt. 1998 s. 1565 ”Lie” kan imidlertid ikke forstås som at det oppstilles krav om tidsnære bevis. Fravær av tidsnære bevis kan imidlertid medføre at det blir tyngre for skadelidte å sannsynliggjøre at det er årsakssammenheng mellom den skadevoldende handling og skaden. Dommen kan videre ikke forstås slik at tidsnære bevis alltid skal tillegges avgjørende vekt. Utgangspunktet er som nevnt fri bevisvurdering. Rettsadvokaten må vurdere de ulike bevisene opp mot hverandre, men dommen gir føringer for at tidsnære bevis bør vektlegges i årsaksspørsmålet.

Fremskaffelse av tidsnære bevis og vekten disse skal gis, reiser særlige problemstillinger i sakene om kompensasjon etter forskriften. Psykiske belastningsskader kan som nevnt utvikles over tid, og gi seg utslag først lang tid etter tjenestegjøringen. Som følge av dette oppsøker skadelidte ofte lege først mange år etter tjenesten, og nedtegnelser i nær tid etter tjenesten er av den grunn ikke gjort. Dette skiller psykiske belastningsskader fra somatiske skader, hvor

¹³¹ Rt. 1998 s. 1565 (s. 1570)

¹³² Blant annet Rt. 1999 s. 1473 ”Stokke” (på side 1479) og Rt. 2010 s. 1547 ”Ask” (avsnitt 44)

legebisøk ofte er påkrevd innen kort tid. I mange av sakene vil det derfor foreligge svært lite tidsnære bevis som kan belyse årsakssammenhengen mellom tjenesten og skaden.

Fravær av tidsnære bevis er videre en følge av at det forelå lite kunnskap om at psykiske belastningsskader kan oppstå som følge av påkjenninger under internasjonal tjeneste, på den tiden mange av de skadelidte tjenestegjorde.¹³³ Følgelig var det lite oppfordring om å oppsøke fagfolk og lite muligheter for behandling. Fravær av tidsnære bevis i saker etter forskriften, har også sammenheng med at det som nevnt kan ha forekommet en viss underrapportering av skader etter internasjonale operasjoner.¹³⁴

Ved fravær av tidsnære bevis, vil man måtte vurdere hva som er sannsynliggjort ut ifra de bevismidlene som foreligger. Det kan foreligge annen dokumentasjon som underbygger at skadelidte lider av en psykisk belastningsskade som følge av tjenesten. Eksempelvis kan det foreligge dokumentasjon på et endret adferdsmønster etter tjenesten, forhøyet aktiveringsnivå, ustabil adferd og lignende som er typiske trekk ved belastningsskader. Er det ut ifra bevismidlene sannsynliggjort at tjenesten er årsak, skal dette legges til grunn til tross for fravær av tidsnære bevis.

Betydningen av tidsnære bevis var relevant i Bergen tingretts dom av 13.05.2013 som gjaldt overprøving av klagenemndas vedtak i sak 17/2011. Klagenemnda hadde vektlagt tidsnære bevis i tilknytning til den hendelsen klagenemnda mente var årsak til at skadelidte ville ha falt ut av arbeidslivet uansett. På den bakgrunn kom klagenemnda til at skadelidte uansett ville falt delvis ut av arbeidslivet som følge av årsaker som ikke var knyttet til tjenesten. Fra Bergen tingretts dom hitsettes: ”Retten finner de sakkyndige erklæringene klare og entydige, (...). Retten finner ikke grunn til å tillegge de såkalte ”tidsnære bevis” avgjørende vekt i motsatt retning i denne saken.”¹³⁵ Retten fant det ikke sannsynliggjort at skadelidte uansett ville falt delvis ut av arbeidslivet. Klagenemndas vedtak ble opphevet, og skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter forskriften § 4.

Det fremgår av dommen at tingretten tiller de sakkyndige erklæringene større bevismessig vekt enn de tidsnære bevis til den alternative skadeårsaken. Ut av det kan man utlede at de tidsnære bevis vil måtte vurderes opp mot de andre bevismidlene man står overfor, og at tidsnære bevis ikke nødvendigvis vil bli lagt avgjørende vekt dersom andre bevis trekker i motsatt retning.

¹³³ Som nevnt er de fleste av kravene knyttet til FN-tjeneste i internasjonale operasjoner i Libanon fra 1978 til 1998.

¹³⁴ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 13

¹³⁵ Bergen tingretts dom av 13.05.2013 (på side 15)

Betydningen av tidsnære bevis ble trukket frem i den tidligere nevnte sak 33/2013 for klagenemnda. Her ble det vektlagt at tidsnære nedtegnelser og vurderinger av fagfolk umiddelbart etter en trafikkulykke skadelidte hadde vært utsatt for, tilsa at skadelidtes plager var relatert til trafikkulykken og ikke til tjenesten slik skadelidte hevdet. Klagenemnda fant dermed at det ikke var sannsynliggjort at skadelidte ville kommet tilbake i yrkeslivet etter trafikkulykken, dersom man tenkte tjenesten bort.

Som redegjørelsen overfor viser er bevisbedømmelsen en konkret vurdering i hver enkelt sak, basert på de generelle prinsipper Høyesterett har trukket opp.

4.3 Beviskrav etter alminnelig erstatningsrett

4.3.1 Begrepet ”beviskrav”

Et beviskrav er en ”betingelse for at en faktumpåstand skal legges til grunn som faktum i en sak”.¹³⁶ Det vanligste i sivile saker er at det oppstilles krav om sannsynlighetsovervekt. I erstatningsretten innebærer dette at beviskravet for årsakssammenheng er at det må sannsynliggjøres at en handling eller unnløtelse er årsak til en skade.

Et beviskrav angir noen egenskaper bevismengden som er ført må ha, før en faktumpåstand kan legges til grunn i saken.¹³⁷

4.3.2 Alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt

I rettspraksis er det lagt til grunn at det alminnelige beviskravet i erstatningsretten for å konstatere årsakssammenheng, er at det må foreligge sannsynlighetsovervekt for at en handling eller en unnløtelse er årsak til en skade. Sannsynlighetsovervekt tilsier at det må være mer enn 50 % sannsynlighet for at handlingen eller unnløtelsen er årsaken til skaden. Dette fremgår av Rt. 1992 s. 64 ”P-pille II” som gjaldt spørsmålet om bruk av en bestemt type p-piller var årsak til at skadelidte hadde fått hjerneslag. Høyesterett uttalte: ”Dette vil etter min mening, her som ellers i erstatningsretten, innebære at det må være mer sannsynlig at bruken av p-piller har vært en nødvendig årsak til trombosen enn at den ikke har vært det. (...) I denne saken hvor de beste grunner taler for at det foreligger samvirkende skadeårsaker, vil det imidlertid være tilstrekkelig at det foreligger sannsynlighetsovervekt for at p-pillebruken har vært en nødvendig medvirkende årsak til skaden.”¹³⁸

Prinsippet om at det er nødvendig og tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng mellom en handling eller unnløtelse og skaden, har etter Rt. 1992 s. 64 ”P-pille

¹³⁶ Strandberg (2012) s. 17

¹³⁷ Strandberg (2012) s. 18

¹³⁸ Rt. 1992 s. 64 ”P-pille II” (på side 70)

II” blitt lagt til grunn som hovedregelen i erstatningsretten.¹³⁹ Teoretisk fremstilt vil kravet om sannsynlighetsovervekt være oppfylt dersom det er 50,01 % sannsynlig at handlingen eller unnlåtelsen er årsak til skaden. I teorien er det diskutert hvorvidt oppstillingen av tallverdier for å konstatere årsakssammenheng kan ha noen betydning utover å være en del av den endelige vurderingen av bevisverdien.¹⁴⁰ Dette vil ikke bli behandlet nærmere.

Som nevnt bærer skadevolder bevisbyrden for det hypotetiske skadeforløp.¹⁴¹ I rettspraksis er det lagt til grunn at det vil det være tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt, også når skadevolder har bevisbyrden.¹⁴² Det oppstilles således ikke et skjerpet beviskrav for et hypotetisk skadeforløp i den alminnelige erstatningsretten.

4.4 Beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I

4.4.1 Innledning

Det fremgår av kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd at ”det må være sannsynlighetsovervekt for at tjenesten i en internasjonal operasjon er årsak til den psykiske belastningsskaden.” Ordlyden oppstiller dermed krav om sannsynlighetsovervekt. Det må være mer enn 50% sannsynlighet for at tjenesten er årsak til skaden. Det er som nevnt skadelidte som bærer bevisbyrden for årsakssammenheng.

Det fremgår av forarbeidene at det skal være ”sannsynliggjort at det er årsakssammenheng mellom tjenesten i en internasjonal operasjon og den psykiske skaden.”¹⁴³ Formuleringen ”sannsynliggjort” i forarbeidene, tyder på at også forarbeidene legger til grunn at det må være sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.

Forsvarsdepartementet har i tolkningsnotat av 22. november 2010 kommet med presiseringer knyttet til tolkningen av forskriften.¹⁴⁴ Det fremgår av tolkningsnotatet at kravet om årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden, er grunnvilkåret for kompensasjon. Fra tolkningsnotatet hitsettes: ”Den psykiske skaden må ha inntrådt som følge av selve tjenestegjøringen og det må foreligge sannsynlighetsovervekt for slik årsakssammenheng. Dette er det samme utgangspunkt som i forskrift av 2.12.2004 nr. 1563 om erstatning

¹³⁹ Rt. 2001 s. 320 (på side 329) og Rt. 2007 s. 172 (avsnitt 42)

¹⁴⁰ Kjelland (2008) s. 330

¹⁴¹ Se oppgavens punkt 4.1.2

¹⁴² Rt. 2001 s. 320 (på side 330)

¹⁴³ Ot.prp. nr 67 (2008-2009) s. 49

¹⁴⁴ Det bemerkes at tolkningsuttalelsen kom før forskriften del II trådte i kraft. Følgelig gjelder ikke tolkningsuttalelsen forskriften del II.

for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner mv. Beviskravet er imidlertid strengere for den særskilte kompensasjonsordningen. Da de fleste kravene under kompensasjonsordningen ligger langt tilbake i tid, skal beviskravet praktiseres lempeligere enn etter et krav under de alminnelige erstatningsmessige grunnlag.¹⁴⁵

Tolkningsuttalelsen retter seg mot beviskravet for årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. I følge uttalelsen skal beviskravet praktiseres strengere enn etter forskrift om billighetserstatning, men lempeligere enn etter et krav under alminnelig erstatningsgrunnlag.¹⁴⁶ Det fremgår av tolkningsnotatet at hensynet bak det lempeligere beviskrav bygger på at tjenesten som mulig skadeårsak ligger mange år tilbake i tid. Departementets uttalelse om et lempeligere beviskrav, gir anvisning på en tolkning av forskriften som vil være til skadelidtes fordel.

Vurderingen av om skadelidte rent faktisk har en psykisk belastningsskade, er ikke omtalt i tolkningsnotatet. Følgelig skal dette vurderes etter alminnelig beviskrav. Det lempeligere beviskrav blir dermed først relevant når skadelidte har sannsynliggjort at han lider av en psykisk belastningsskade, og det skal vurderes om tjenesten er årsaken til skaden.

Videre er heller ikke årsaksvurderingen vedrørende skadelidtes ervervmessige uførhet, omtalt i tolkningsnotatet. Dette skal dermed i likhet med vurderingen av om skadelidte rent faktisk har en psykisk belastningsskade, vurderes etter alminnelig beviskrav. Hensynet bak det lempeligere beviskrav er som nevnt at kravene ligger langt tilbake i tid. Hvorvidt skadelidte er varig ervervmessig ufør, vurderes ut ifra situasjonen på nåværende tidspunkt. Hensynet bak det lempeligere beviskrav gjør seg dermed ikke gjeldende for uførhetsvurderingen.

Det nærmere innholdet i det lempeligere beviskrav eller hvordan dette skal praktiseres, fremgår ikke klart av tolkningsnotatet. Det reiser spørsmål om hva det innebærer at det etter forskriften del I skal praktiseres et lempeligere beviskrav.

Når man skal klarlegge innholdet i det lempeligere beviskrav etter forskriften del I, må man vurdere dette i forhold til beviskrav etter alminnelig erstatningsrett.

Utgangspunktet etter kompensasjonsforskriften § 3 annet ledd er som nevnt krav om sannsynlighetsovervekt. Forsvarsdepartementets tolkningsuttalelse om et lempeligere beviskrav, kan

¹⁴⁵ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 (på side 1 og 2)

¹⁴⁶ Tolkningsnotatet viser til forskrift 2.12.2004 nr. 1563. Det bemerkes at det er forskrift om billighetserstatning. Se oppgavens punkt 2.7.

forstås som at man etter forskriften skal praktisere et mindre strengt beviskrav enn sannsynlighetsovervekt. Dette blir i det følgende omtalt som lempeligere krav *til* bevis.

Forsvarsdepartementets tolkningsuttalelse kan videre forstås som at det er omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng, som skal praktiseres lempeligere. Dette blir i det følgende omtalt som lempeligere krav *om* bevis.

Bergen tingrett har i dom av 13.05.2013 vist til tolkningsnotatet av 22. november 2010 og lagt til grunn at det gjelder et lempeligere beviskrav for å konstatere årsakssammenheng etter forskriften.¹⁴⁷ Saken gjaldt overprøving av klagenemndas vedtak i sak 17/2011. Det fremgår ikke av dommen hvordan retten praktiserer det lempeligere beviskrav. Dommen gir dermed ikke holdepunkter for hvordan det lempeligere beviskrav skal forstås.

Videre har klagenemnda i en rekke saker vist til tolkningsnotatet av 22. november 2010 og uttalt at det gjelder et lempeligere beviskrav etter forskriften del I.¹⁴⁸ Klagenemndas praktisering av beviskravet er åpenbart av betydning for å klarlegge innholdet i det lempeligere beviskrav.

I kommentarutgaven til kompensasjonsforskriften vises det til at det gjelder et lempeligere beviskrav etter forskriften del I.¹⁴⁹

Det vil i det følgende bli redegjort for de to nevnte forståelsene av det lempeligere beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I.

4.4.2 Lempeligere krav *til* bevis

Utgangspunktet i kompensasjonsforskriften § 3 er som nevnt at det oppstilles krav om sannsynlighetsovervekt. Tolkningsuttalelsen fra Forsvarsdepartementet om et lempeligere beviskrav, kan imidlertid som nevnt forstås som at det skal praktiseres et lempeligere krav *til* bevis. Dette vil innebære at man etter kompensasjonsforskriften skal praktisere et lavere krav til sannsynlighet enn sannsynlighetsovervekt, for å kunne konstatere årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.

Denne forståelsen av det lempeligere beviskrav, innebærer at det vil være tilstrekkelig med mindre enn 50 % sannsynlighet for å kunne legge til grunn at det er årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. Dette vil gjøre det lettere for skadelidte å

¹⁴⁷ Bergen tingretts dom av 13.05.2013 (på side10)

¹⁴⁸ Klagenemndas vedtak i sak 30/2011, sak 19/2012, sak 21/2013,

¹⁴⁹ Brynildsen (2014)

oppfylle sin bevisbyrde. En problemstilling som reiser seg om man legger denne forståelsen til grunn, er hvor stor grad av sannsynlighet som kreves etter forskriften for å kunne konstatere årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.

Som nevnt fremgår det av Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 at det skal foreligge sannsynlighetsovervekt.¹⁵⁰ Dette taler mot at det lempeligere beviskrav skal forstås som lavere krav til sannsynlighet.

Klagenemnda viser som nevnt til at det skal praktiseres et lempeligere beviskrav etter forskriften i en rekke saker.¹⁵¹ I sak 25/2013 henviser klagenemnda til tolkningsnotatet og legger til grunn at det skal praktiseres et lempeligere beviskrav etter forskriften. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Etter nemndas syn forutsetter anvendelse av lempelighet at en psykisk lidelse kan forklares med at tjenesten er årsak, mens andre årsaker fremstår som mer sannsynlige. (...) Således vil skadelidte etter en lempelighetsvurdering kunne nå frem med krav om kompensasjon der tjenesten er tilnærmet like sannsynlig som en annen årsak, men ikke der tjenesten er en vesentlig mindre sannsynlig årsak.”¹⁵² Etter klagenemndas syn fremsto andre årsaker enn tjenesten som mest sannsynlig årsak til den psykiske belastningsskaden. Skadelidte ble ikke tilkjent kompensasjon.

Uttalelsen fra klagenemnda kan forstås som at det lempeligere beviskrav innebærer at det kan konstateres årsakssammenheng mellom tjenesten og skadelidtes psykiske lidelse, til tross for at dette ikke er sannsynliggjort. Uttalelsen kan videre forstås som at konstatering av at tjenesten er årsak til skaden når dette ikke er sannsynliggjort, forutsetter at tjenesten må fremstå nesten like sannsynlig som andre årsaker. Ved slik sterk tvil om hva som er årsaken til skaden, vil tjenesten bli ansett som årsak. Som følge av at tjenesten ikke må fremstå som mest sannsynlig årsak, kan det tale for at klagenemnda praktisere det lempeligere beviskrav som at det kreves noe mindre enn sannsynlighetsovervekt for å konstatere årsakssammenheng.

Likeledes viser klagenemnda til det lempeligere beviskrav i sak 6/2014. Om det lempeligere beviskrav uttaler klagenemnda i sin vurdering: ”Anvisningen på en lempeligere vurdering er knyttet til kravet om årsakssammenheng mellom den psykiske belastningslidelsen og tjenesten. Kravene til sannsynlighetsovervekt for ervervsmessig uførhet er knyttet til alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt.”¹⁵³ Klagenemnda la til grunn at det var sannsynliggjort at tjenesten var årsak til en del av skadelidtes psykiske plager. Det var imidlertid ikke sannsyn-

¹⁵⁰ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 s. 1.

¹⁵¹ Klagenemndas vedtak i sak 12/2012, sak 19/2012, sak 17/2013 og sak 21/2013.

¹⁵² Klagenemndas vedtak i sak 25/2013

¹⁵³ Klagenemndas vedtak i sak 6/2014

lighetsovervekt for at de psykiske plagene var årsaken til uførheten. Skadelidte ble av en grunn ikke tilkjent kompensasjon.

Det fremgår av uttalelsen at det er spørsmålet om tjenesten er årsak til den psykiske lidelsen, som skal fortas etter en lempeligere vurdering. I vurderingen av hvorvidt skadelidte har blitt ervervsmessig ufør som følge av skaden, vil det ikke gjelde et lempeligere beviskrav. Det fremgår av uttalelsen at klagenemnda skiller mellom de bevistema hvor det skal anvendes en lempeligere vurdering og de bevistema hvor det gjelder alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt. Denne differensieringen kan tale for at klagenemnda ikke oppstiller krav om sannsynlighetsovervekt i vurderingen av årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden, hvor det lempeligere beviskrav skal gjelde.

Formålet bak forskriften er som nevnt å styrke det erstatningsrettslige vernet for militært personell som har blitt påført psykiske belastningsskader eller sykdommer etter internasjonale operasjoner.¹⁵⁴ Dersom tolkningsuttalelsen om at det skal praktiseres et lempeligere beviskrav skal forstås som at det skal kreves en lavere grad av sannsynlighet for å legge til grunn årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden, vil det som nevnt være lettere for skadelidte å oppfylle sin bevisbyrde. Denne praktiseringen av et lempeligere beviskrav vil dermed medføre at flere som søker om kompensasjon etter forskriften, kan få medhold i at det foreligger årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. Dette vil i så fall fremme formålet om styrket erstatningsrettslig vern.

Legges denne forståelsen til grunn, oppstår det som nevnt spørsmål om hvilken lavere grad av sannsynlighet som skal kreves for å konstatere årsakssammenheng. Ut ifra klagenemndas uttalelse i den nevnte sak 25/2013, fremgår det at tjenesten må fremstå som ”tilnærmet like sannsynlig”. Dette taler for noe mindre enn 50%, men en nærmere angivelse av hvilken grad av sannsynlighet som vil være tilstrekkelig kan ikke utledes av saken.

4.4.3 Lempeligere krav om bevis

Tolkningsuttalelsen om et lempeligere beviskrav, kan som nevnt også forstås som at det er krav om bevis som skal praktiseres lempeligere. Praktisering av et lempelig krav om bevis, innebærer at den lempelige vurderingen er knyttet til omfang av bevis som må fremskaffes for at det er tilstrekkelig sannsynliggjort at det er årsakssammenheng. Dersom denne forståelsen legges til grunn skal det således foretas en lempeligere vurdering av de foreliggende bevis i saken, sammenlignet med de føringer for bevisvurderingen som oppstilles i Rt. 1998 s. 1565 ”Lie”.

¹⁵⁴ Se oppgavens punkt 2.1.

Eksempelvis praktiserer man et lempeligere krav om bevis etter forskrift om billighetserstatning. Etter denne forskriften er det tilstrekkelig med en erklæring fra fastlege om at skadelidte har psykiske problemer, og en bekreftelse på at skadelidte har vært i tjeneste for å sannsynliggjøre årsakssammenheng.

Denne forståelsen av lempeligere beviskrav, kan begrunnes med at flere av kravene er knyttet til psykiske belastningsskader som har oppstått eller angivelig skal ha oppstått som følge av deltakelse i FN-tjeneste i Libanon fra tiden mellom 1978 og 1998.¹⁵⁵ Når tjenesten som mulig skadeårsak ligger så langt tilbake i tid, kan det oppstå vanskeligheter med å skaffe tilstrekkelig omfang av bevis for å sannsynliggjøre årsakssammenheng. Dette gjelder særlig de problemene som oppstår vedrørende fremskaffelse av tidsnære bevis i disse sakene. Praktisering av et lempeligere krav til omfang av bevis, vil medføre at skadelidte kan nå frem med sitt krav om kompensasjon til tross for at det ikke foreligger tidsnære bevis.

Formålsbetraktninger kan også tale for at det lempeligere beviskrav er knyttet til omfang av bevis som må fremskaffes for å sannsynliggjøre årsakssammenheng. Ved å praktisere en lempeligere vurdering knyttet til omfang av bevis, vil det gjøre det mulig for skadelidte å oppfylle sin bevisbyrde ved fravær av tidsnære bevis. Som følge av dette vil flere av kravene om kompensasjon kunne føre frem, og dette vil fremme formålet om styrket erstatningsrettslig vern.

Det fremgår av tolkningsuttalelsen fra Forsvarsdepartementet at begrunnelsen for at det skal praktiseres et lempeligere beviskrav etter forskriften, bygger på at de fleste kravene som fremmes etter kompensasjonsordningen ligger langt tilbake i tid.¹⁵⁶ Det er nærliggende å tenke at tidsperspektivet som begrunnelse for et lempeligere beviskrav, har sammenheng med den utfordringen det kan være å fremskaffe tilstrekkelig omfang av bevis når kravene ligger langt tilbake i tid. Begrunnelsen bak det lempeligere beviskrav vil dermed tale for at dette skal innebære en lempeligere vurdering av omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng etter forskriften.

Det fremgår som nevnt av tolkningsnotatet at det skal være sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng.¹⁵⁷ Legges det til grunn at det lempeligere beviskrav er knyttet til omfang av bevis, innebærer det at den lempeligere vurderingen ikke gjelder grad av sannsynlighet for å konstatere at det er årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. Det alminnelige prinsipp om sannsynlighetsovervekt vil da gjelde etter forskriften. Forståel-

¹⁵⁵ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 48

¹⁵⁶ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 s. 1 og 2

¹⁵⁷ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 s. 1

sen av at det skal praktiseres en lempeligere vurdering av omfang av bevis, vil dermed være i samsvar med uttalelsen i tolkningsnotatet om at det er krav om sannsynlighetsovervekt.

Hvorvidt klagenemnda har praktisert det lempeligere beviskrav som en lempelig vurdering av omfang av bevis, kan utledes av klagenemndas vedtak i sak 33/2013. Det sentrale spørsmålet i saken var om skadelidte uansett ville vært ervervsmessig ufør om tjenesten tenkes bort. Vedrørende spørsmålet om årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden uttalte klagenemnda: ”Klagenemnda finner med støtte i den sakkyndige erklæringen at det er tilstrekkelig sannsynliggjort at skadelidte ble påført en psykisk belastningsskade som følge av tjeneste i internasjonale operasjoner. Nemnda baserer sin vurdering på en lempelig vurdering av de foreliggende bevis i tråd med Forsvarsdepartementets tolkningsnotat. Bakgrunnen for dette er at den sakkyndige i hovedsak bygger sine vurderinger og konklusjoner på skadelidte og skadelidtes kones angivelse av symptomutviklinger, uten at dette er nærmere dokumentert i journaler og epikriser i umiddelbar tilknytning til hendelsene.”¹⁵⁸ Klagenemnda kom til at det var årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden. Det var imidlertid etter klagenemndas syn ikke årsakssammenheng mellom den psykiske lidelsen og skadelidtes uførhet. Skadelidte ble følgelig ikke tilkjent kompensasjon.

Uttalelsen viser at klagenemnda legger til grunn at det er årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden ved å vektlegge bevis som er basert på forklaringer fra skadelidte og skadelidtes kone, til tross for fravær av tidsnære bevis nedtegnet av fagfolk som kan understøtte disse forklaringene. Det konstateres dermed årsakssammenheng ut fra bevis som etter alminnelig erstatningsrett, normalt ville bli tillagt mindre vekt i årsaksvurderingen, jf. Rt. 1998 s. 1565 ”Lie”. Dette tyder på at klagenemnda i denne konkrete saken har praktisert det lempeligere beviskrav ved å redusere det omfang av bevis som må foreligge for å tilstrekkelig sannsynliggjøre årsakssammenheng.

4.4.4 Forsvarsdepartementets presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014

Forsvarsdepartementet har kommet med et presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014. Vedrørende vilkår for kompensasjon etter forskriften del I uttales følgende i tolkningsnotatet: ”Etter forskriften § 3 annet ledd gjelder de alminnelige krav til årsakssammenheng. Det må være sannsynlighetsovervekt for at tjenesten i en internasjonal operasjon er årsak til den psykiske belastningsskaden. (...) I tolkningsnotat fra FD av 22. november 2010 gis det anvisning på at det skal foretas en lempeligere vurdering av krav til bevis etter 35 G ordningen. Tolkningsangivelsen ble gjort av hensyn til den særlige bevissituasjonen som ble antatt å foreligge i flere av sakene. Tolkningsanvisningen knytter seg altså til vurderingen av bevis som ligger

¹⁵⁸ Klagenemndas vedtak sak 33/2013

langt tilbake i tid. For eksempel skal mangel på tidsnære bevis for slike eldre forhold, ikke i seg selv føre til avslag på et kompensasjonskrav.”¹⁵⁹

Tolkningsnotatet av 7. november 2014 angir en presisering av det som fulgte av tolkningsnotatet av 22. november 2010. Det fremgår av tolkningsnotatet av 7. november 2014 at det etter kompensasjonsforskriften del I skal gjelde alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt. Det lempeligere beviskrav som ble uttalt i Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010, og som er redegjort for i oppgavens punkt 4.4.1 til 4.4.3, er således knyttet til omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng etter kompensasjonsforskriften del I.¹⁶⁰

4.4.5 Hvilket beviskrav gjelder etter forskriften del I– konklusjon de lege lata

Som tidligere nevnt legger Bergen tingrett i dom av 13.05.2013 til grunn at det skal gjelde et lempeligere beviskrav etter forskriften, uten at det kan utledes noen argumenter fra dommen for hvordan det lempeligere beviskravet skal praktiseres.

Med hensyn til hvordan klagenemnda har praktisert det lempeligere beviskrav etter forskriften, vises det til behandlingen av sak 25/2013 og sak 6/2014.¹⁶¹ De to nevnte sakene taler for at klagenemnda legger til grunn at innholdet i det lempeligere beviskrav er at det kreves en lavere grad av sannsynlighet for å konstatere årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. På den andre siden kan sak 33/2013 tale for at klagenemnda i den konkrete saken praktiserer det lempeligere beviskrav ved å knytte dette til omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.¹⁶²

Som en følge av dette kan det dermed ikke utledes noen klar praksis fra klagenemnda om hvorvidt klagenemnda praktiserer det lempeligere beviskrav som et lavere krav til sannsynlighet, eller om beviskravet praktiseres lempeligere hva gjelder omfang av bevis. I den forbindelse vises det igjen til klagenemndas uttalelse i sak 25/2013.¹⁶³ Som det fremgår av redegjørelsen for klagenemndas uttalelse i den saken, forutsetter den lempeligere bevisvurderingen at tjenesten fremstår som ”tilnærmet like sannsynlig som andre årsaker”. Bakgrunnen for at det ikke fremgår noen klar praksis, kan bygge på at det kun er i et fåtall av sakene at tjenesten og

¹⁵⁹ Forsvarsdepartementets presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014

¹⁶⁰ Se oppgavens punkt 4.4.3

¹⁶¹ Se oppgavens punkt 4.4.2

¹⁶² Se oppgavens punkt 4.4.3

¹⁶³ Se oppgavens punkt 4.4.2

andre årsaker fremstår som tilnærmet like sannsynlige. Som følge av dette er det kun få saker den lempeligere bevisvurderingen må anvendes eller presiseres nærmere.

Bakgrunnen for at det ikke kan utledes noen fast praksis fra klagenemnda, kan videre begrunnes med at Forsvarsdepartementets tolkningsnotat om et lempeligere beviskrav, danner grunnlag for at beviskravet kan forstås både som lavere grad av sannsynlighet og lempeligere vurdering av omfang av bevis. De to forståelsene vil som nevnt begge være til skadelidtes gunst. Dette kan tale for at klagenemnda kan praktisere beviskravet basert på hva som vil være mest til skadelidtes gunst i den konkrete saken.

Både lempeligere beviskrav forstått som et mindre strengt beviskrav enn sannsynlighetsovervekt, og lempeligere beviskrav forstått som at lempeligheten er knyttet til omfang av bevis for å sannsynliggjøre årsakssammenheng, vil være til gunst for skadelidte. Begge alternativene vil på hver sin måte gjøre det lettere for skadelidte å sannsynliggjøre årsakssammenheng, og dermed fremme formålet bak kompensasjonsforskriften om å bedre det erstatningsrettslige vernet for de som har tjenestegjort i internasjonale operasjoner. Formålsbetraktninger taler derfor ikke klart for den ene eller andre forståelsen av det lempeligere beviskrav.

Tolkningsuttalelsen av 22. november 2010 lest i sammenheng, taler for at det lempeligere beviskrav er knyttet til omfang av bevis som må foreligge for at det er sannsynliggjort årsakssammenheng.¹⁶⁴

Videre taler det presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014 for at det lempeligere beviskravet skal praktiseres som et lempeligere krav til omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng.¹⁶⁵

På bakgrunn av drøftelsen overfor er jeg kommet til at det etter § 3 annet ledd, forskriften del I, skal gjelde et alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt. Innholdet i det lempeligere beviskrav innebærer en lempeligere vurdering av omfang av bevis som må fremskaffes for å sannsynliggjøre årsakssammenheng.

¹⁶⁴ Se oppgavens punkt 4.4.3

¹⁶⁵ Forsvarsdepartementets presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014

4.4.6 Det lempeligere beviskravets betydning for spørsmålet om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet

Som det ble redegjort for i oppgavens punkt 4.4.1-4.4.4 skal det praktiseres et lempeligere beviskrav etter forskriften del I. Det lempeligere beviskrav er som nevnt rettet mot vurderingen av om det er årsakssammenheng mellom tjenesten i en internasjonal operasjon og den psykiske belastningsskaden. Dersom staten hevder at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet, bærer staten bevisbyrden for dette.¹⁶⁶

I alminnelig erstatningsrett vil det være tilstrekkelig med sannsynlighetsovervekt når skadevolder har bevisbyrden.¹⁶⁷

Som følge av at det skal praktiseres et lempeligere beviskrav for årsakssammenheng, reiser det spørsmål om dette medfører et skjerpet beviskrav i vurderingen av om skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet.

I sak 19/2011 for klagenemnda var spørsmålet blant annet om det var årsakssammenheng mellom tjenesten og skadelidtes uførhet. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ” Det skal praktiseres lempeligere krav til bevis og dermed en noe skjerpet bevisbyrde for så vidt gjelder sannsynligheten for at skadelidte ville falt ut delvis uansett om FN-tjenesten tenkes borte.”¹⁶⁸

Uttalelsen viser at klagenemnda praktiserer at det lempeligere beviskrav medfører en skjerpet bevisbyrde for staten vedrørende sannsynligheten for at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet. Bakgrunnen for denne praktiseringen, bygger på at hensynet bak det lempeligere beviskrav er at det skal være lettere for skadelidte å oppfylle sin bevisbyrde, fordi tjenesten som årsak til skaden ligger mange år tilbake i tid. Når man skal ta stilling til om andre årsaker enn skaden har medført uførheten, foretar man vurderingen på nåværende tidspunkt. Det foreligger opplysninger om hvordan skadelidtes liv har vært i etterkant av tjenesten. Etterfølgende forhold kan fremstå som noe mer sannsynlige årsaker til uførheten som skaden, slik at det vil kunne være vanskelig for skadelidte å bli tilkjent kompensasjon selv etter en lempelig vurdering. Dette taler for et skjerpet beviskrav for staten når det hevdes at skadelidte ville falt ut av arbeidslivet som følge av andre årsaker.

¹⁶⁶ Se oppgavens punkt 4.1.2

¹⁶⁷ Se oppgavens punkt 4.3

¹⁶⁸ Klagenemndas vedtak i sak 19/2011

Klagenemnda har fulgt denne praktiseringen i en rekke andre saker, og det kan legges til grunn som en fast praksis.¹⁶⁹

4.5 Beviskrav etter forskriften del II

4.5.1 Innledning

Som det ble redegjort for i oppgavens punkt 3.2.1 og innledningsvis til kapittel 4, gjelder det andre regler om beviskrav og bevistema for årsakssammenheng etter forskriftens del II. Dette fremgår av forskriftens § 4a. Det vises til punkt 3.2.1 hvor bestemmelsen er gjengitt. I følge § 4a forutsetter kompensasjon inntil 65 G etter forskriften del II, at skadelidte oppfyller vilkårene etter forskriften del I, i tillegg til de beviskrav og bevistema som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b.¹⁷⁰ Etter forskriften del II gjelder dermed de samme beviskrav og bevistema som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b.

Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 som ble omtalt i punkt 4.4, gjelder tolkningen av forskriften del I.¹⁷¹ Som følge av at beviskrav etter forskriften del II skal tilsvare det som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b, gjelder anvisningen på et lempeligere beviskrav i tolkningsnotatet av 22. november 2010 ikke for beviskrav etter forskriften del II.¹⁷²

I forbindelse med utvidelse av kompensasjonsordningen til å omfatte kompensasjon inntil 65 G, utarbeidet Forsvarsdepartementet et høringsnotat av 30. mars 2012.¹⁷³ Det fremgår av høringsnotatet at som en følge av at det gjelder andre bevisregler etter forskriften del II, må krav om kompensasjon inntil 65 G etter forskriften § 4a, foretas etter en fullstendig ny vurdering.¹⁷⁴ Behandling av krav om kompensasjon inntil 65 G etter forskriften del II § 4a, kan således ikke baseres på behandlingen av tidligere krav hvor skadelidte har blitt tilkjent kompensasjon tilsvarende 35 G etter forskriftens del I § 4.

Beviskrav og bevistema etter forskriften del II skal som nevnt tilsvare det som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b. Bestemmelsen oppstiller ingen særskilte regler om bevis, og det er dermed de alminnelige regler om bevis som gjelder etter forsvarspersonelloven § 12b og etter forskriften del II. Vedrørende bevisbyrde vises det til punkt 4.1.

¹⁶⁹ Klagenemndas vedtak i sak 6/2011, sak 31/2011, sak 33/2013

¹⁷⁰ Vedrørende vilkårene etter forskriften del I, som også gjelder etter forskriften del II, se punkt 3.2

¹⁷¹ Forsvarsdepartementets tolkningsnotat av 22. november 2010 s. 1.

¹⁷² Om det lempeligere beviskrav, se punkt 4.4

¹⁷³ Om utvidelsen av ordningen, se punkt 2.4

¹⁷⁴ Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 s. 6

4.5.2 Krav om sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng

Alminnelige bevisregler tilsier at det skal gjelde krav om sannsynlighetsovervekt for å konstatere årsakssammenheng mellom handlingen eller unnlattelsen og skaden.¹⁷⁵ Det fremgår av forarbeidene til forsvarspersonelloven § 12b at det må foreligge sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng mellom tjenesten og skaden som er pådratt.¹⁷⁶ Det vil dermed gjelde krav om sannsynlighetsovervekt også etter kompensasjonsforskriften del II § 4a.

Dette fremgår videre av Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012, hvor det uttales at det må være mer enn 50 % sannsynlighet for at tjenesten i en internasjonal operasjon er årsak til den psykiske belastningsskade.¹⁷⁷

Klagenemnda har i flere saker som omhandler kompensasjon etter kompensasjonsforskriften del II, lagt til grunn at det her skal gjelde krav om sannsynlighetsovervekt.¹⁷⁸ Fra klagenemndas vurdering i sak 30/2013 hitsettes: ”Etter 65 G-ordningen gjelder de alminnelige erstatningsrettslige regler om sannsynlighetsovervekt, det vil si mer enn 50% sannsynlighet for at det foreligger en psykisk belastningsskade som følge av tjenestegjøring i en internasjonal operasjon.”¹⁷⁹

For kompensasjon inntil 65 G etter forskriften del II § 4a, gjelder det alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt for å konstatere årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.

4.5.3 Bevisbedømmelse etter forskriften del II

Det alminnelige prinsipp om fri bevisvurdering gjelder også ved behandlingen av krav etter forskriften del II. Videre vil de retningslinjer for bevisbedømmelsen som har blitt oppstilt i rettspraksis ved vurderingen av om det foreligger årsakssammenheng mellom en handling og en skade, gjelde tilsvarende. Det vises i den forbindelse til Rt. 1998 s. 1565 ”Lie” og oppgavens punkt 4.2.

Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 bekrefter at det skal gjelde en fri bevisvurdering.¹⁸⁰ Om bevisbedømmelsen fremgår det av høringsnotatet: ”Særlig viktig ved

¹⁷⁵ Se oppgavens punkt 4.3.2

¹⁷⁶ Ot.prp. nr. 67 (2008-2009) s. 40

¹⁷⁷ Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 s. 5

¹⁷⁸ Klagenemndas vedtak i sak 18/2012, sak 20/2012 og sak 2/2013

¹⁷⁹ Klagenemndas vedtak i sak 30/2013

¹⁸⁰ Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 s. 5

bevisbedømmelsen vil være nedtegnelser foretatt i tid nær opp til den begivenhet eller det forhold som skal klarlegges. Spesielt beskrivelser foretatt av fagfolk for å få klarlagt en relevant tilstand vil være viktig, eksempelvis akuttssymptomer og brosymptomer etter en traumatiserende hendelse.”¹⁸¹

Det kan spørres om Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 gir en anvisning på særskilte regler for bevisvurdering etter forskriften del II.

Hvorvidt høringsnotatet gir anvisning på særskilte regler for bevisvurdering, ble behandlet av klagenemnda i sak 18/2012. Problemstillingen i saken var om tjenesten var årsak til skadelidtes uførhet, og dernest om hele uførheten kunne tilbakeføres til skadelidtes psykiske belastningsskade. Klagenemnda viser til høringsnotatet av 30. mars 2012 og uttaler: ”Dette kan ikke tolkes som at det nedfelles særskilte regler for bevisvurdering for denne type saker, men må kunne anses som en presisering av gjeldende rett. Fravær av nedtegnelser i umiddelbar tilknytning til tjeneste, kan derfor ikke tolkes som om tjenesten ikke kan være årsak.” Etter klagenemndas syn var det sannsynliggjort at det var årsakssammenheng mellom tjenesten og skadelidtes uførhet, og at tjenesten var årsak til skadelidtes uførhet. Skadelidte ble tilkjent kompensasjon etter § 4a.

Uttalelsen tilsier at det for bevisvurdering av kravene etter forskriften del II, ikke oppstilles andre regler enn det som gjelder etter alminnelig erstatningsrett. Det er en konkret vurdering i hver enkelt sak, basert på de foreliggende bevis. Fravær av tidsnære bevis medfører ikke nødvendigvis til at tjenesten ikke er årsak. Det vises her til redegjørelsen om bevisbedømmelse i oppgavens punkt 4.2 og Rt. 1998 s. 1565 ”Lie”. Klagenemnda har i flere etterfølgende saker uttalt at det ikke kan oppstilles vilkår om tidsnære bevis for kompensasjon inntil 65 G etter forskriften del II § 4a.¹⁸²

De alminnelige regler om bevisvurdering gjelder etter forskriften del II § 4a. Det oppstilles ikke krav om tidsnære bevis etter forskriften del II § 4a, men tidsnære bevis vil ha stor betydning.

¹⁸¹ Forsvarsdepartementets høringsnotat av 30. mars 2012 s. 6

¹⁸² Klagenemndas vedtak i sak 20/2012, sak 2/2013 og sak 8/2013

4.5.4 Betydningen av at et krav etter kompensasjonsforskriften del II, tidligere har blitt innvilget etter kompensasjonsforskriften del I.

Som nevnt skal det ved behandling av krav etter kompensasjonsforskriften del II, gjelde alminnelig bevisregler. Det lempeligere beviskrav som gjelder etter forskriften del I, skal ikke gjelde.¹⁸³

Forsvarsdepartementets tolkningsnotat vedrørende et lempeligere beviskrav etter forskriften del I, er som nevnt fra 22. november 2010. Forut for dette hadde Statens pensjonskasse alt behandlet en rekke krav om kompensasjon. Det reiser spørsmål ved om det har betydning for krav etter forskriften del II, at skadelidte før tolkningsnotatet om et lempeligere beviskrav, har blitt innvilget kompensasjon tilsvarende 35 G etter forskriften del I. Skadelidte ble da tilkjent kompensasjon før det var uttalt at det skulle gjelde et lempeligere beviskrav. Utgangspunktet vil da være at kravet er avgjort etter alminnelig erstatningsrett og at resultatet derfor må bli det samme under forskriften del I og forskriften del II.

Klagenemnda behandlet dette spørsmålet i sak 7/2013. Skadelidte var tidligere tilkjent kompensasjon av Statens pensjonskasse tilsvarende 35 G i et vedtak som var fattet før det var uttalt fra Forsvarsdepartementet at det skulle gjelde et lempeligere beviskrav. Da skadelidte etter vedtakelsen av forskriften del II søkte om ytterligere kompensasjon etter denne ordningen, avslo Statens pensjonskasse kravet. Begrunnelse fra Statens pensjonskasse var at de strengere kravene for bevis som gjaldt etter forskriften del II ikke var oppfylt. Som følge av at vedtaket var fattet før tolkningsuttalelsen fra Forsvarsdepartementet, var klagenemndas oppfatning at det vanskelig kunne legges til grunn at det tidligere vedtaket om kompensasjon tilsvarende 35 G var behandlet etter et lempeligere beviskrav. Klagenemnda mente det var årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden, og at det ikke var sannsynliggjort at skadelidte uansett ville falt ut av arbeidslivet. Skadelidte ble av den grunn tilkjent kompensasjon tilsvarende 65 G etter forskriftens § 4a, med fradrag for tidligere utbetalt kompensasjon tilsvarende 35 G i henhold til § 5.

Denne problemstilling var likeledes sentral i sak 8/2013. Skadelidte hadde før det gjaldt et lempeligere beviskrav blitt tilkjent kompensasjon tilsvarende 35 G. Fra klagenemndas vurdering hitsettes: ”Det tyder på at SPK praktiserte alminnelig årsakslære på tidspunktet for innvilgelse av kompensasjon etter 35 G-ordningen. På bakgrunn av dette stiller nemnda seg uforstående til at SPK basert på samme spesialisterklæring og samme medisinske dokumentasjon

¹⁸³ Se oppgavens punkt 4.5.1

som tidligere vedtak, har kommet til motsatt konklusjon i vedtak etter 65 G-ordningen.”¹⁸⁴ Klagenemnda kom til at det var sannsynliggjort at tjenesten var årsak til skadelidtes psykiske belastningsskade, og innvilget derfor kompensasjon tilsvarende 65 G med fradrag for det skadelidte tidligere hadde mottatt.

Uttalelsen fra klagenemnda viser at bevissituasjonen er av betydning for om krav etter forskriften del II, vil få samme utfall som det tidligere vedtaket etter forskriften del I. Dersom det har tilkommet nye bevis i saken etter vedtaket om kompensasjon etter forskriften del I ble innvilget, vil krav om kompensasjon etter forskriften del II måtte vurderes etter de nye bevismidlene. Dersom bevissituasjonen er den samme, gjelder kravene samme faktum som skal vurderes under samme rettsregler. Dette taler for at resultatet bør bli det samme som i vedtaket fra Statens pensjonskasse.

Det bemerkes i denne forbindelse at klagenemnda ikke er bundet av at Statens pensjonskasse tidligere har innvilget kompensasjon tilsvarende 35 G etter alminnelig beviskrav, ved behandlingen av krav om kompensasjon etter forskriften del II.

4.6 Kort oppsummering av de ulike beviskrav etter kompensasjonsforskriften del I og kompensasjonsforskriften del II

Som redegjørelsen i oppgavens punkt 4.4 viser, gjelder det et lempeligere beviskrav for kompensasjon inntil 35 G etter kompensasjonsforskriften del I. Det lempeligere beviskrav er knyttet omfang av bevis som må foreligge for å sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden. Særlig er dette knyttet til mangel på tidsnære bevis som forekommer i mange av sakene. Det skal gjelde alminnelig krav om sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng mellom tjenesten og den psykiske belastningsskaden.

For kompensasjon inntil 65 G etter kompensasjonsforskriften del II, vil det gjelde alminnelig beviskrav og bevisregler. Det må også her foreligge sannsynlighetsovervekt for årsakssammenheng. Bevisbedømmelsen vil følge de føringene Høyesterett legger i Rt. 1998 s. 1565 ”Lie”. Som følge av at det ikke gjelder et lempeligere beviskrav etter kompensasjonsforskriften del II, skal det være vanskeligere å bli tilkjent kompensasjon inntil 65 G etter forskriften del II.

¹⁸⁴ Klagenemndas vedtak i sak 8/2013

5 Avsluttende vurderinger

Ved innføringen av den særskilte kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader, har det blitt anerkjent at psykiske belastningsskader kan oppstå som en følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. I tillegg har kompensasjonsordningen styrket det erstatningsrettslige vernet for veteraner etter internasjonale operasjoner. Det er god grunn til å anta at skadelidte som får medhold i sine krav etter kompensasjonsordningen, ville hatt betydelige vansker med å vinne frem med sine krav etter alternative erstatningsrettslige grunnlag. Dette viser at formålet bak forskriften har blitt realisert.

Videre er det grunn til å merke seg at det er svært få av sakene etter kompensasjonsforskriften som har blitt brakt inn for domstolene. På denne bakgrunn må det antas at ordningen er prosessøkonomisk, og fungerer i samsvar med formålet.

Det foreligger som nevnt omfattende praksis fra klagenemnda, noe som også kommer frem i oppgaven. I lys av Forsvarsdepartementets presiserende tolkningsnotat av 7. november 2014, vil det bli interessant å følge med på fremtidig praksis fra klagenemnda. Særlig med hensyn til hvordan klagenemnda kommer til å anvende det lempeligere beviskrav. Med dette sikter jeg til hva lempeligheten vil bli knyttet til, enten grad av sannsynlighet eller omfang av bevis.

6 Kilder

Litteratur

Bøker

Lødrup, Peter og Morten Kjelland. *Lærebok i erstatningsrett*. 6. Utgave. Oslo, (Gyldendal Akademisk), 2009.

Kjelland, Morten. *Særlig sårbarhet i personskadeerstatningsretten*. Oslo, (Gyldendal Akademisk), 2008.

Strandberg, Magne. *Beviskrav i sivile saker*. Bergen, (Fagbokforlaget), 2012

Nettpublisert kommentarutgave

Claus Krag Brynildsen. *Forskrift om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner. Med kommentarer*. (2014). 19.02.2014.

<http://www.siops.no/images/pdf/kommentarutgave65G.pdf>

[sitert 26.08.2014]

Lover

1967	Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker (forvaltningsloven) av 10. februar 1967
1969	Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) av 13. juni 1969 nr. 26
1979	Lov om foreldelse av fordringer (foreldelsesloven) av 18. mai nr. 18
1989	Lov om yrkesskadeforsikring (yrkesskadeforsikringsloven) av 16. juni 1989 nr. 65
1997	Lov om folketrygd (folketrygdloven) av 28. februar nr. 19
2004	Lov om forsvarspersonell (forsvarspersonelloven) av 2. juni 2004 nr. 59
2005	Lov om mekling og rettergang i sivile tvister (tvisteloven) av 17. juni nr. 90

Forskrifter

- 2004 Forskrift om billighetserstatning for psykiske belastningsskade som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner.FOR-2004-12-02-1563
- 2009 Forskrift om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner.FOR-2009-12-22-1768
- 2010 Forskrift om oppfølging og erstatning for personell som tjenestegjør eller har tjenestegjort i en internasjonal operasjon.FOR-2010-06-1043
- 2011 Forskrift om klagenemnda for krav om kompensasjon og billighetserstatning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner.FOR-2011-06-24-651

Forarbeider

Odelstingsproposisjoner

- Prop. 1 S (2009-2010) *For budsjettåret 2010*
- Prop. 1 S (2011-2012) *For budsjettåret 2012*
- Ot.prp. nr 67 (2008-2009) *Om lov om endringer i forsvarspersonelloven*
- Ot.prp. nr 102 (2001-2002) *Om tidsbegrenset uførestønad*

Innstillinger til Stortinget

- Innst. 7 S (2011-2012) *Innstilling fra utenriks- og forsvarskomiteen om bevilgninger på statsbudsjettet for 2012 vedkommende Utenriksdepartementet mv.*

Stortingsdokumenter

- St.meld. 34 (2008-2009) *”Fra vernepliktig til veteran” Om ivaretagelse av personell før, under og etter deltakelse i utenlandsoperasjoner*

Høringsnotat

- Høringsnotat (30.03.2012) *Forslag til endring av forskrift av 22. desember 2009 nr. 1768 om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader som følge av deltakelse i internasjonale operasjoner*

Tolkningsnotater

Forsvarsdepartementet. *Tolkningsnotat- forskrift om særskilt kompensasjonsordning for psykiske belastningsskader.* (2010) 22.11.2010

http://www.regjeringen.no/upload/FD/Reglement/Kompensasjonsordning_psykiske_blastningsskader.pdf

Forsvarsdepartementet. *Presiserende tolkningsnotat.* (2014) 07.11.2014. [Foreløpig ikke publisert].

Rettspraksis

Høyesterett

Rt. 1981 s. 138

Rt. 1992 s. 64

Rt. 1997 s. 1

Rt. 1997 s. 883

Rt. 1998 s. 1565

Rt. 1999 s. 1473

Rt. 2000 s. 620

Rt. 2001 s. 320

Rt. 2003 s. 841

Rt. 2003 s. 1358

Rt. 2007 s. 172

Rt. 2010 s. 1547

Underrettspraksis

Upublisert

Bergen tingretts dom av 13.05.2013

Vedtak fra klagenemnda for krav om kompensasjon og billighetserstatning

Vedtakene publiseres på følgende nettside:

<http://www.regjeringen.no/nb/dep/fd/tema/utenlandsoperasjoner/forsvarets-veteraner/klagenemnda-for-kompensasjon-og-billighe.html?id=670614>

Sak 2/2011

Sak3/2011

Sak4/2011

Sak6/2011
Sak9/2011
Sak13/2011
Sak17/2011
Sak19/2011
Sak25/2011
Sak27/2011
Sak29/2011
Sak31/2011
Sak32/2011
Sak40/2011

Sak1/2012
Sak4/2012
Sak6/2012
Sak12/2012
Sak13/2012
Sak16/2012
Sak18/2012
Sak19/2012
Sak20/2012

Sak1/2013
Sak2/2013
Sak7/2013
Sak8/2013
Sak14/2013
Sak17/2013
Sak21/2013
Sak25/2013
Sak29/2013
Sak30/2013
Sak33/2013

Sak6/2014
Sak8/2014

Personlig meddelelse

Mollestad, Anne Stine Eger. Innspill i veiledningsfasen. 19. august 2014. 27. oktober 2014